

ХЕРСОНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН, УПРАВЛІННЯ І БІЗНЕСУ  
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ, ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ  
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ТА ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК БІЗНЕСУ

для студентів  
підготовки

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

для усіх галузей знань, спеціальностей, освітньо-професійних програм

Хмельницький – 2025 р.

Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Економічна безпека та інноваційний розвиток бізнесу» підготовки фахівців на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти

РОЗРОБНИКИ: Мешкова-Кравченко Н.В., старший викладач кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки.

Рецензент: Олійник Н. М., доцент кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки, к.т.н., доцент.

Затверджено на засіданні кафедри економіки, підприємництва та економічної безпеки

Протокол № 1 від «28» 08 2025 року

В.о.завідувача кафедри

Наталія ШАНДОВА

УЗГОДЖЕНО:

З НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИМ ВІДДІЛОМ

Реєстраційний номер № 66/031-04.09.2025

## ВСТУП

Якісні зміни в економіці в сучасних умовах пред'являють особливі вимоги до рівня компетентності керівників різних рангів, професіоналів та фахівців взагалі. У зв'язку з цим особливого значення набуває підготовка майбутніх фахівців, що глибоко розуміють теорію сучасної економіки та вміють ефективно використовувати отримані знання на практиці. Це обумовлює необхідність викладання економічних дисциплін з урахуванням нових підходів.

*Метою навчальної дисципліни «Економічна безпека та інноваційний розвиток бізнесу» є формування у майбутніх фахівців системних знань і розуміння сутності економічної безпеки бізнесу, концептуальних засад, теорії та практики розбудови і функціонування системи економічної безпеки інноваційного підприємства, ознайомити студентів з механізмом впровадження інновацій з орієнтацією на подальше використання набутих знань при веденні бізнесу в конкурентному середовищі.*

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- знання економічної термінології у сфері економічної безпеки та інноваційного розвитку;
- здатність виявляти загрози та досліджувати стан економічної безпеки бізнесу за основними складовими;
- здатність здійснювати пошук інформації для діагностики рівня економічної безпеки суб'єкта господарювання;
- здатність приймати обґрунтовані рішення щодо ефективної діяльності та інноваційного розвитку бізнесу.

### Очікувані результати навчання

Внаслідок вивчення навчальної дисципліни студент повинен бути здатним продемонструвати такі результати навчання:

- знати та використовувати економічну термінологію щодо економічної безпеки бізнесу та інноваційного розвитку для донесення інформації, ідей, проблем та способів їх вирішення до фахівців і нефахівців у сфері професійної діяльності;
- виявляти загрози економічній безпеці діяльності суб'єктів господарювання;
- застосовувати набуті теоретичні знання для оцінювання рівня економічної безпеки бізнесу та змістовно інтерпретувати отримані результати;
- використовувати нормативні та правові акти, здійснювати пошук інформації у сфері економічної безпеки;
- застосовувати інноваційний підхід до вирішення проблем розвитку бізнесу;
- застосовувати аналітичний та методичний інструментарій для обґрунтування пропозицій та прийняття управлінських рішень суб'єктами господарювання щодо ефективної діяльності та інноваційного розвитку.

# **ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

## **Змістовий модуль 1. *Забезпечення економічної безпеки бізнесу***

### **Тема 1. Поняття та основні категорії економічної безпеки бізнесу**

Підприємство як форма організації бізнесу та підприємництва. Економічна безпека як умова діяльності та розвитку підприємства. Цілі економічної безпеки підприємства. Загрози економічній безпеці бізнесу.

### **Тема 2. Складові економічної безпеки бізнесу.**

Поняття структури економічної безпеки бізнесу. Фінансова безпека бізнесу. Кадрова безпека бізнесу. Техніко-технологічна безпека бізнесу. Інформаційна безпека бізнесу. Правова безпека бізнесу. Екологічна безпека бізнесу. Силова безпека бізнесу. Ринкова безпека бізнесу. Інтерфейсна безпека бізнесу.

### **Тема 3. Управління економічною безпекою підприємства**

Формування механізму управління економічною безпекою підприємства. Служба безпеки підприємства та конкурентна розвідка. Сутність комерційної таємниці, джерела витоку та захист комерційної таємниці. Основні принципи побудови системи безпеки підприємства. Управління економічними ризиками підприємства.

## **Змістовий модуль 2. *Інноваційний розвиток бізнесу***

### **Тема 4. Сутність інноваційного розвитку та забезпечення інноваційної активності бізнесу**

Інноваційний розвиток в концепціях теорії інновацій. Критеріальні ознаки та функції інноваційної економіки. Формування інститутів інноваційного розвитку. Фактори розвитку інноваційної економіки в сучасному суспільстві. Трансформація факторів виробництва, цілей та мотивацій інноваційної економіки. Інноваційні підприємницькі структури. Закономірності становлення національного ринку інновацій. Основні методи і заходи підвищення інноваційної активності бізнесу.

### **Тема 5. Забезпечення економічної безпеки на різних етапах життєвого циклу інноваційного проєкту.**

Поняття «проєкт» і «проєктна діяльність». Застосування моделі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки на етапі ініціації інноваційних проєктів. Діяльність із забезпечення економічної безпеки на різних етапах життєвого циклу проєкта.

### **Тема 6. Економічна безпека інноваційного підприємства**

Інноваційне підприємство як суб'єкт господарювання. Основні типи інновацій, форми та види інноваційного процесу. Загрози економічній безпеці інноваційного підприємства. Управління системою економічної безпеки інноваційного підприємства. Стратегії безпеки та державне регулювання діяльності підприємств у забезпеченні економічної безпеки.

## ТЕМА 1. ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ

- 1.1. Підприємство як форма організації бізнесу та підприємництва.
- 1.2. Економічна безпека як умова діяльності та розвитку підприємства.
- 1.3. Цілі економічної безпеки підприємства.
- 1.4. Загрози економічній безпеці бізнесу.

### 1.1. Підприємство як форма організації бізнесу та підприємництва.

**Бізнес** – це діяльність, спрямована на здійснення на ринку операцій обміну товарів і послуг між економічними суб'єктами ринку, з використанням форм та методів конкретної діяльності, які склалися в ринковій практиці.

Бізнес здійснюється заради одержання доходу (прибутку) від результатів діяльності у найрізноманітніших сферах – у виробництві та торгівлі товарами та послугами, банківській та страховій справах, при проведенні транспортних, орендних та інших операцій як видів діяльності. Не обов'язково така діяльність є ризиковою та інноваційною, але вона базується на засадах повної економічної відповідальності суб'єктів. Бізнес як діяльність не може суперечити закону.

**Підприємництво** – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів і отримання прибутку.

Економічна сутність підприємництва полягає в пошуку і реалізації нових комбінацій факторів виробництва (відновлення продукції, технології, організаційних підходів) з метою задоволення виявленого попиту

#### ***Цілі підприємницької діяльності:***

- одержання прибутку від вкладеного в той чи інший об'єкт підприємництва капіталу, фінансових, ресурсних, матеріальних і нематеріальних засобів;
- задоволення попиту суспільства щодо конкретних потреб його членів.

#### ***Значення підприємницької діяльності:***

- служить головним чинником структурних змін у системі господарювання;
- створює сприятливе середовище для конкуренції і завдяки цьому стає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку країни в цілому;
- сприяє найефективнішому використанню інвестиційних, матеріальних і нематеріальних ресурсів;
- забезпечує належну мотивацію високопродуктивної праці.

#### ***Поняття «бізнес» є більш широким, ніж поняття «підприємництво»:***

- до бізнесу належить здійснення будь-яких одноразових комерційних угод в будь-якій сфері діяльності, які спрямовані на одержання доходу, тоді як підприємницька діяльність здійснюється на постійній основі;
- бізнес – це виробництво та реалізація продукції, виконання робіт або надання послуг з метою отримання прибутку, тоді як підприємництво, по суті, становить собою комерціалізацію (отримання прибутку) підприємницької ідеї.

#### ***Підприємництво і бізнес здійснюється відповідними суб'єктами:***

- фізичними особами – підприємцями;
- юридичними особами – підприємствами.

**Фізична особа – підприсмець (ФОП)** – фізична особа, яка реалізує свою здатність до праці шляхом самостійної, на власний ризик діяльності з метою отримання прибутку. Найпростіша організаційно-правова форма суб'єкта господарської діяльності, для якої не

передбачена необхідність створення установчих документів та стартового капіталу. Фізична особа може здійснювати підприємницьку діяльність тільки після державної реєстрації.

#### ***Підприємство:***

- юридично і економічно незалежний суб'єкт господарювання, створений для випуску продукції, виконання робіт чи надання послуг з метою задоволення потреб суспільства та отримання прибутку;
- забезпечує, з одного боку, поєднання факторів виробництва, а з іншого – зв'язок між ресурсними і товарними ринками;
- на підприємстві створюється ланцюжок робочих місць, розкриваються здібності, потенціал працівника;
- із соціальної точки зору підприємство - основа, що забезпечує умови життя трудового колективу та членів їх сімей, добробут яких до певної міри або цілком залежить від результатів його діяльності;
- є первинною ланкою господарського комплексу місцевості, району, регіону, держави. Відносно територіального комплексу підприємство є продуцентом, розв'язує питання зайнятості, є джерелом доходів для бюджетів, розв'язує соціальні проблеми регіонів. Через міжнародні зв'язки підприємство включає громади до світового поділу праці, розширює контакти із зовнішнім світом;
- з адміністративно-правової точки зору є юридичною особою з установленими державою в законодавчому порядку правами та обов'язками.

#### ***Підприємство як організаційна форма господарювання згідно з Господарським кодексом України:***

1. Підприємство – самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності в порядку, передбаченому цим Кодексом та іншими законами.
2. Підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємництва так і для некомерційної господарської діяльності
3. Підприємство, якщо законом не встановлено інше, діє на основі статуту або модельного статуту. Підприємства незалежно від форми власності, організаційно-правової форми, а також установчих документів, на основі яких вони створені та діють, мають рівні права та обов'язки
4. Підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків та може мати печатки.
5. Підприємство не має в своєму складі інших юридичних осіб

#### ***Напрями діяльності підприємства:***

##### ***1. Економічний:***

- 1.1. *Маркетингова діяльність* - процес організації виробництва і збуту продукції, орієнтований на задоволення потреб окремих споживачів і отримання прибутку, на основі дослідження і прогнозування ринку, вивчення внутрішнього та зовнішнього ринкового середовища, розробки стратегії і тактики поведінки на ринку за допомогою;
- 1.2. *Інноваційна діяльність* - процес використання і комерціалізації результатів наукових досліджень та розробок;

- 1.3. *Виробнича діяльність* - розробка програми випуску, організація, оперативне регулювання в просторі і часі виробництва продукції;
- 1.4. *Комерційна діяльність* - сукупність комерційних і торговельно-технологічних заходів підприємства із забезпечення ресурсами та доведенням виготовленої продукції до споживача;
- 1.5. *Післяпродажний сервіс* - надання послуг технічного, консультаційного характеру після продажу товару;
- 1.6. *Управлінська діяльність* - процеси керованого впливу на колектив підприємства, окремих працівників для досягнення заданих (бажаних) результатів у всіх видах діяльності підприємства, що здійснюється з використанням численних управлінських методів та процедур.

Найголовніші види управлінської діяльності:

- фінансова діяльність – спрямована на фінансове забезпечення поточної господарської діяльності: забезпечення надходження коштів за поставлений товар, своєчасне та повне виконання фінансових зобов'язань підприємства, контроль за збереженням та використанням обігових активів підприємства, за розподілом та використанням фінансових ресурсів;
- кадровий менеджмент – процеси керованого впливу на персонал підприємства, спрямування поведінки персоналу на задоволення інтересів підприємства шляхом створення відповідної мотивації;
- стратегічний менеджмент – визначення головних векторів розвитку підприємства за результатами оцінювання поточного та очікуваного зовнішнього та внутрішнього стану;
- безпеку забезпечувальна діяльність – моніторинг процесів та явищ, що відбуваються у зовнішньому та внутрішньому середовищі діяльності підприємства, з метою їх ідентифікації як загроз діяльності та розвитку підприємства; попередження загроз діяльності та розвитку підприємства, уникнення їх, зменшення негативних наслідків від реалізації загроз.

2. Соціальний - створення безпечних умов праці, забезпечення соціальних гарантій, створення сприятливого клімату в колективі, покращення умов житла, відпочинку, навчання, охорони здоров'я.

## **1.2. Економічна безпека як умова діяльності та розвитку підприємства.**

**Безпека підприємства** – стан захищеності життєво важливих і законних інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз у різних протиправних формах, що забезпечує його стабільний розвиток відповідно до статутних завдань.

**Економічна безпека** – стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її оргструктури і статусу, а також перешкодам у досягненні цілей розвитку.

**Економічна безпека підприємства** – захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення.

Поняття економічної безпеки підприємства можна розглядати з кількох позицій:

- з позиції різних агентів ринку, що взаємодіють з підприємством (споживачів, суміжників, податкових, кредитних органів і т.ін.), *економічна безпека підприємства є комплексним відображенням ступеня надійності підприємства як партнера у виробничих, фінансових, комерційних та інших економічних відносинах за певний проміжок часу.*
- з позиції самого підприємства, *економічна безпека підприємства – це захищеність його потенціалу (виробничого, організаційно-технічного, фінансово-економічного, соціального) від негативної дії зовнішніх і внутрішніх чинників, прямих або непрямих економічних загроз, а також здатність суб'єкта до відтворення.*

Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво та фахівці зможуть уникнути можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки певних негативних складових зовнішнього та внутрішнього середовища.

Отже, економічна безпека – це стан і здатність економічної системи протистояти небезпеці руйнування її оргструктури і статусу, а також перешкодам у досягненні цілей розвитку.

Економічну безпеку можна окреслити як стан підприємства в межах граничних значень і здатність протидіяти загрозам та забезпечувати реалізацію економічних інтересів.

*Безпека як функція (діяльність)* організації передбачає виконання суб'єктами і силами безпеки конкретних видів діяльності, спрямованих на протидію, тобто на запобігання загрозам і припинення їх.

**Джерелами негативних впливів** на економічну безпеку підприємства можуть бути:

1) свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб і суб'єктів господарювання (органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів);

2) збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках певного підприємства, наукові відкриття і технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо).

Залежно від суб'єктної зумовленості негативні впливи на економічну безпеку можуть бути:

- *Об'єктивні* - негативні впливи, які виникають не з волі конкретного підприємства або його окремих працівників.

- *Суб'єктивні* - можливі внаслідок неефективної роботи підприємства в цілому або окремих його працівників (передовсім керівників і функціональних менеджерів).

### **1.3. Цілі економічної безпеки підприємства.**

**Головна мета** економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне й максимально ефективне функціонування тепер та високий потенціал розвитку в майбутньому.

**Основними функціональними цілями економічної безпеки є такі:**

– забезпечення високої фінансової ефективності роботи, фінансової стабільності та незалежності підприємства;

– забезпечення технологічної незалежності та досягнення високої конкурентоспроможності того чи того суб'єкта господарювання;

– досягнення високої ефективності менеджменту, оптимальної та ефективної організаційної структури управління підприємством;

– досягнення високого рівня кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу, належної ефективності корпоративної діяльності;

– мінімізація руйнівного впливу результатів виробничо-господарської діяльності на стан навколишнього середовища;

– якісна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;

- забезпечення захисту інформаційного поля, комерційної таємниці і досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи всіх підрозділів підприємства та відділів організації;
- ефективна організація безпеки персоналу підприємства, його капіталу та майна, а також комерційних інтересів.

Зазначені вище функціональні завдання зумовлюють формування необхідних структуроутворювальних елементів і загальної схеми організації економічної безпеки. Гарантування економічної безпеки передбачає виокремлення, аналіз і оцінку наявних загроз з кожної функціональної складової та опрацювання на їх основі системи протидійних і застережних заходів.

#### 1.4. Загрози економічній безпеці бізнесу.

**Загрози економічній безпеці** – це дія дестабілізуючих природних факторів і/або суб'єктивних, пов'язаних з недобросовісною конкуренцією та порушенням законів і норм, що може спричинити потенційні або реальні втрати для організації.

***Види загроз** економічній безпеці підприємства:*

- за місцем виникнення: внутрішні; зовнішні;
- за природою виникнення: політичні; кримінальні; конкурентні; контрагентні;
- за ймовірністю виникнення: явні; приховані;
- за наслідками: загальні; локальні;
- за відношенням до людської діяльності: об'єктивні (зумовлені стихійними природними явищами: землетруси, повені тощо); суб'єктивні (зумовлені діяльністю людини);
- за об'єктами посягань: інформація; матеріальні і нематеріальні активи; персонал; ділова репутація;
- за можливістю прогнозування: прогнозовані; непрогнозовані;
- за ймовірністю настання: катастрофічні; значні; незначні;
- за сферами виникнення: економічні; фізичні; психологічно-інформаційні.

Найбільш поширена в науці класифікація небезпек і за сферою їх виникнення. За цією ознакою розрізняють внутрішні і зовнішні небезпеки.

*Зовнішні небезпеки і загрози* виникають за межами підприємства, не пов'язані з його виробничою діяльністю. Як правило, це така зміна навколишнього середовища, яка може завдати підприємству збитків.

Всі *зовнішні чинники*, що впливають на економічну безпеку підприємства, можна згрупувати, виділивши: політичні, соціально-економічні, екологічні, науково-технічні, технологічні, юридичні, природно-кліматичні, демографічні, криміналістичні та ін.

Під впливом навколишнього середовища, різних чинників може виникнути багато зовнішніх небезпек і загроз економічній безпеці підприємства. До них належать: несприятливі зміни політичної ситуації; макроекономічні потрясіння (кризи, порушення виробничих зв'язків, інфляція, втрата ринків сировини, матеріалів, енергоносіїв, товарів); зміна законодавства, що впливає на умови господарської діяльності (податкового, відносин власності, договірного тощо); нерозвиненість інфраструктури ринку; протиправні дії кримінальних структур; використання недобросовісної конкуренції; промислово-економічне шпигунство; моральні (психологічні) загрози, залякування, шантаж і фізична, небезпечна для життя дія на працівників та їх сім'ї (вбивства, викрадення, побиття); розкрадання матеріальних засобів; протиправні дії конкурентів, їх прагнення оволодіти контрольним пакетом акцій; зараження програм ЕОМ різними комп'ютерними вірусами; протизаконні фінансові операції; надзвичайні ситуації природного і технічного характеру; несанкціонований доступ конкурентів до конфіденційної інформації, складова комерційної таємниці; крадіжки грошових коштів і цінностей; шахрайство; пошкодження будівель, приміщень і т. ін.

Аналіз численних зовнішніх небезпек і загроз, напрямів та об'єктів їх дії, можливих наслідків для бізнесу пов'язаний із тривалими дослідженнями. Незважаючи на це, кожне підприємство і передусім менеджери з бізнесу, виходячи з конкретної ситуації, в якій перебуває господарюючий суб'єкт, повинні визначити (спрогнозувати) найбільш значуще (небезпечне) з них і виробити систему заходів щодо їх своєчасного виявлення, ослаблення їх впливу, запобігання їм.

*Внутрішні чинники* пов'язані з господарською діяльністю підприємства, його персоналу. Вони зумовлені процесами, що виникають у виробництві й під час реалізації продукції і можуть вплинути на результати бізнесу. Найбільш значними з них є: якість планування і ухвалення рішень, дотримання технології, організація праці і робота з персоналом, фінансова політика підприємства, дисципліна та ін.

До основних загроз можна віднести: недостатній рівень дисципліни; протиправні дії працівників; порушення режиму збереження конфіденційної інформації; вибір ненадійних партнерів та інвесторів; відтік кваліфікованих кадрів, неправильна оцінка їх кваліфікації, їх низька компетентність; недостатня патентна захищеність; аварії, пожежі, вибухи; перебої в енерго-, водо-, теплопостачанні; вихід із ладу обчислювальної техніки; смерть провідних фахівців і керівників; залежність деяких керівників від кримінального світу; низький освітній рівень керівників; істотні упущення як у тактичному, так і в стратегічному плануванні, пов'язані насамперед із вибором мети, неправильною оцінкою можливостей підприємства, помилками у прогнозуванні змін зовнішнього середовища.

Окремо слід розглянути загрози за сферами виникнення.

**Економічні загрози** – правова невизначеність економічних відносин; обмеження з боку держави можливостей економічного зростання; корупція; примушування виробників продавати продукцію визначеним споживачам; примушування покупців придбавати товари і послуги у визначених виробників і продавців; заборона реалізовувати товар з одного регіону в інший або за кордон; надання окремим фірмам переваг у конкуренції з іншими підприємствами; обмеження доступу на ринок за допомогою монопольної змови фірми-конкурента з іншими фірмами-монополістами; дискримінація з боку фірм-монополістів у наданні послуг, продажу монопольних товарів, а також щодо цін на послуги і товари; шахрайство з боку фірм-конкурентів (в тому числі й у змові з працівниками фірми); привласнення і розтрачання майна; підроблення продукції, істотні порушення договірних відносин партнерами.

**Фізичні загрози** – крадіжки, вимагання, грабїж, розбій; виведення із ладу обладнання, знищення та пошкодження майна, стихійні лиха, аварії, катастрофи й теракти.

**Психологічно-інформаційні загрози** – економічне шпигунство; розголошення або неправомірне використання інформації; дискредитація на ринку; соціальні конфлікти навколо або всередині організації, привласнення товарних знаків фірми конкурентом.

До об'єктів, предметів захисту від потенційних загроз і протиправних посягань належать:

- персонал (керівні працівники, виробничий персонал, що володіє інформацією, яка становить комерційну таємницю, працівники зовнішніх служб та інший «уразливий» персонал);

- грошові кошти (валюта, коштовності, фінансові документи та ін.);
- матеріальні засоби (будівлі, споруди, сховища, устаткування, транспорт);
- інформаційні ресурси з обмеженим доступом, що становлять службову і комерційну таємницю, та інша конфіденційна інформація на паперових, магнітних, оптичних носіях, інформаційні масиви і бази даних, програмне забезпечення, інформативні фізичні поля різного характеру;

- засоби і системи інформатизації (автоматизовані системи і обчислювальні мережі різного рівня й призначення, лінії телеграфного, телефонного, факсимільного, пейджингового, радіо- і космічного зв'язку, технічні засоби передачі інформації, допоміжні засоби і системи);

- технічні засоби і системи охорони і захисту матеріальних та інформаційних ресурсів.

У сфері бізнесу постійно існують потенційні та реальні загрози з боку суб'єктів протиправних дій.

**Джерела загроз.**

*Джерелами зовнішніх загроз можуть бути:*

- кримінальні структури;
- промислове шпигунство;
- фірми-розвідники;
- конкуренти (прямі і непрямі);
- корумповані представники органів влади, правоохоронних органів, контролюючих органів, засобів масової інформації;
- стихійні лиха, аварії й катастрофи тощо.

*Джерелами внутрішніх загроз можуть виступати:*

- керівники організації;
- менеджери середньої ланки;
- працівники фірми;
- працівники служби безпеки.

**ЛІТЕРАТУРА:** [1, с. 7-69], [2, с. 5-19], [3, с. 43-86,170-180]

## **ТЕМА 2. СКЛАДОВІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ БІЗНЕСУ**

- 2.1. Поняття структури економічної безпеки бізнесу.
- 2.2. Фінансова безпека бізнесу.
- 2.3. Кадрова безпека бізнесу.
- 2.4. Техніко-технологічна безпека бізнесу.
- 2.5. Інформаційна безпека бізнесу.
- 2.6. Правова безпека бізнесу.
- 2.7. Екологічна безпека бізнесу.
- 2.8. Силова безпека бізнесу.
- 2.9. Ринкова безпека бізнесу.
- 2.10. Інтерфейсна безпека бізнесу.

### **2.1. Поняття структури економічної безпеки бізнесу**

Економічна безпека бізнесу включає:

1. **Фінансова безпека** - регулювання питань фінансово-економічної спроможності суб'єкта господарювання, стійкості до банкрутства
2. **Кадрова безпека** - запобігання негативним впливам на економічну безпеку бізнесу шляхом мінімізації ризиків і загроз, пов'язаних з персоналом, його інтелектуальним потенціалом і трудовими відносинами в цілому
3. **Техніко - технологічна безпека** - створення і використання такої технічної бази, устаткування, таких технологій і бізнес-процесів, що підвищують конкурентоспроможність бізнесу
4. **Інформаційна безпека** - процес створення та захисту інформаційної складової економічної безпеки, створення системи підтримки прийняття рішень щодо заходів економічної безпеки
5. **Правова безпека** - всебічне юридичне забезпечення діяльності підприємства, грамотну правову роботу з контрагентами і владою, вирішення інших правових питань

6. **Екологічна безпека** - розв'язання проблеми охорони довкілля від діяльності суб'єктів господарювання, а також дотримання екологічних параметрів продукції, що виготовляється
7. **Силова безпека** - захист фізичної особи від загроз її життю, здоров'ю та матеріальному добробуту, а також захист майна підприємства від кримінальних посягань
8. **Ринкова безпека** – забезпечення відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім можливостям, які генеруються ринковим середовищем
9. **Інтерфейсна безпека** - надійність взаємодії з економічними контрагентами.

## 2.2. Фінансова безпека бізнесу

**Фінансова безпека** - кількісно і якісно детермінований рівень фінансового стану суб'єкта господарювання, що забезпечує стабільну захищеність його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз зовнішнього та внутрішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки його стійкого зростання в поточному і перспективному періодах

Фінансова безпека підприємства є основним елементом системи його економічної безпеки, що визначається такими основними **положеннями**:

- фінансова діяльність продукує основну форму ресурсного забезпечення реалізації економічної стратегії підприємства;
- операції, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства, мають стабільний характер, тобто здійснюються постійно;
- фінансова діяльність відіграє пріоритетну роль у забезпеченні стабілізації економічного розвитку підприємства в цілому;
- ризики, пов'язані з фінансовою діяльністю підприємства (фінансові ризики), зі своїми негативними наслідками належать до категорії найбільш небезпечних

Фінансова безпека підприємства визначається за такими **ознаками**:

- стабільність і стійкість фінансового стану підприємства
- рівень дефіциту необхідних засобів для фінансування інвестиційних проєктів
- нормалізація фінансових потоків і розрахункових відносин
- стійкість відносин з фінансовими партнерами (інвесторами, банками тощо)
- ступінь захищеності інтересів акціонерів
- забезпечення фінансових умов для активізації інвестиційної й інноваційної діяльності підприємства тощо

**Напрями**, спрямовані на забезпечення фінансової безпеки підприємства, як у коротко-, так і в довгостроковому періоді:

- забезпечення стійкості грошових розрахунків і основних фінансово - економічних параметрів;
- нейтралізація негативного впливу фінансових і банківських криз та навмисних дій конкурентів, тіньових структур на розвиток підприємства;
- запобігання агентським конфліктам між акціонерами, менеджерами і кредиторами з приводу розподілу, використання й контролю за грошовими потоками підприємства;

- оптимальне для підприємства залучення й використання різних джерел фінансування;
- запобігання злочинам та адміністративним правопорушенням у фінансових правовідносинах

**Складові фінансові безпеки підприємства:**

1. **Бюджетно-податкова** - зв'язки з бюджетом у виді сплати податків та зборів до державного і місцевих бюджетів, отримання державних кредитів та сплати відсотків за ними; отримання бюджетного рефінансування.

*Податкова безпека підприємства* - фінансово-економічний стан платника податків, що забезпечує мінімізацію податкових ризиків, при якому з боку господарюючого суб'єкта повністю і вчасно сплачуються нараховані податки, а з боку виконавчих та законодавчих органів забезпечується передбачений законом захист платника податків

2. **Грошово-кредитна безпека** - відображає стан грошово-кредитної системи підприємства, який характеризується стабільністю грошової одиниці, доступністю кредитних ресурсів і таким рівнем інфляції, що забезпечує економічне зростання та підвищення реальних доходів усіх учасників діяльності на підприємстві.

*Складові грошово-кредитної діяльності підприємства:*

- кредити під операційну та інвестиційну діяльність
- виплата заробітної плати працівникам
- розрахунки з постачальниками
- розрахунки зі споживачами

3. **Валютна безпека** - стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, безперешкодного припливу на підприємство іноземних інвестицій, інтеграції українського підприємства до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках

Валютний ризик може виникнути у разі здійснення ним експортно-імпортних операцій за умови зміни обмінного курсу іноземної валюти, серед яких:

- купівля та продаж валюти
- кредити в іноземних валютах
- при експорті товарів та послуг (підприємство програє при зниженні обмінного курсу відповідної іноземної валюти)
- за умови сплати товарів та послуг в іноземній валюті (підприємство програє при підвищенні обмінного курсу відповідної іноземної валюти)

4. **Інвестиційна безпека** - процес забезпечення такого стану інвестиційної сфери, за якого економічна стратегія розвитку підприємства здатна зберігати і підтримувати достатній рівень інвестиційних ресурсів в умовах дії внутрішніх та зовнішніх загроз, що є необхідним для забезпечення стійкого розвитку та економічної стабільності і, як результат, зростання конкурентоспроможності даного підприємства та добробуту всіх членів бізнес-процесу

Інвестиційна діяльність суб'єкта господарювання полягає у виборі й реалізації найефективніших шляхів розширення об'єму його активів для забезпечення стійкого його розвитку

*Інвестиційний ризик* - втрата потенційної інвестиційної привабливості підприємства в очах потенційних вкладників коштів або невдале вкладання капіталу підприємства у неперспективні проєкти

Види інвестиційного ризику: ризик реального інвестування (несвоєчасного завершення проектно-конструкторських робіт, несвоєчасного закінчення будівничо-монтажних робіт, несвоєчасного відкриття фінансування за інвестиційним проєктом, втрати

інвестиційної привабливості проєкту у зв'язку з можливим зниженням його ефективності), ризик фінансового інвестування.

5. **Страхова безпека** - страхування майна підприємства або його діяльності, а також безпечної роботи працівників

*Страховий ризик* – прогнозний збиток об'єкта страхування в результаті настання страхової події

За договором страхування фінансових ризиків можна застрахувати договори: лізингу, купівлі-продажу, постачання, підяду, товарного кредиту, надання послуг, виконання робіт

6. **Банківська безпека** – пов'язана з відносинами підприємства з банківськими установами щодо:

- отримання кредиту від банку для розвитку виробничої діяльності підприємства, а також виплатою відсотків за цими кредитами; кредитний ризик має місце у фінансовій діяльності підприємства, якщо воно не має змоги повернути кредит банку чи сплатити відсотки за цим кредитом

- грошових вкладів (депозитів); депозитний ризик відображає можливість неповернення депозитних вкладів

7. **Фондова безпека** - пов'язана з контролем випуску та купівлі акцій, купівлею або продажем нерухомості за грошові кошти.

Загалом оцінюють загрози фінансовій безпеці, що включають:

- *внутрішні негативні дії* (неефективне фінансове планування та управління активами; помилкова цінова й кадрова політика);

- *зовнішні негативні дії* (спекулятивні операції на ринку цінних паперів; цінова та інші форми конкуренції; лобіювання конкурентами недостатньо виважених рішень органів влади);

- *форс-мажорні обставини* (стихійне лихо, страйки, військові конфлікти) та *обставини, наближені до форс-мажорних* (несприятливі законодавчі акти, ембарго, блокада, зміна курсу валют тощо).

Оцінюючи поточний рівень забезпечення фінансової складової економічної безпеки, аналізують:

- *фінансову звітність і результати роботи підприємства (організації)* – платоспроможність, фінансову незалежність, структуру й використання капіталу та прибутку;

- *конкурентний стан підприємства (організації) на ринку* – частка ринку, якою володіє суб'єкт господарювання; рівень застосовуваних технологій і менеджменту;

- *ринок цінних паперів підприємства (організації)* – оператори та інвестори цінних паперів, курс акцій.

Найчастіше фінансову безпеку підприємства оцінюють за такими групами показників: рентабельності, ділова активність, фінансова стійкість, платоспроможність.

### 2.3. Кадрова безпека бізнесу

Кадрова складова безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки бізнесу. Належний рівень економічної безпеки значною мірою залежить від інтелекту і професіоналізму кадрів, що працюють на підприємстві, тому дану складову часто називають **інтелектуально-кадровою**.

До *загроз* кадрової безпеки відносять:

*Внутрішні загрози:*

- невідповідність кваліфікації працівників вимогам до них;
- недостатня кваліфікація працівників;

- слабка організація системи управління персоналом;
- слабка організація системи навчання;
- неефективна система мотивації;
- звільнення провідних висококваліфікованих працівників, що призводить до ослаблення інтелектуального потенціалу;
- зниження частки інженерно-технічних працівників і науковців у загальній чисельності працівників;
- зниження винахідницької та раціоналізаторської активності;
- працівники зорієнтовані на вирішення внутрішніх тактичних завдань;
- працівники зорієнтовані на дотримання інтересів підрозділу;
- відсутність або неефективність корпоративної політики тощо.

*Зовнішні загрози:*

- рівень мотивації у конкурентів вищий;
- настанова конкурентів на переманювання;
- тиск на працівників ззовні;
- потрапляння працівників у різні види залежності;
- інфляційні процеси (не можна не враховувати під час розрахунку заробітної плати) тощо.

Несприятливі явища і процеси можуть бути виражені у:

- відхиленні величин установлених контрольних показників від граничних у негативний бік;
- виникненні нез'ясованих фінансових, технологічних та інформаційних явищ і процесів;
- нез'ясованій або негативній поведінці окремих працівників і їх груп;
- виникненні конфліктних ситуацій між внутрішніми і зовнішніми суб'єктами бізнесу;
- підозрілому інтересі з боку зовнішніх суб'єктів до діяльності підприємства, його персоналу, керівництва, інформації, матеріальних засобів і грошових коштів;
- фактах розкрадань, пошкоджень майна, зникнення документів, інших неправомірних діях;
- спробах несанкціонованого доступу і використання внутрішньої інформації;
- виникненні проблем особистої безпеки працівників та ін.

За цю складову економічної безпеки має відповідати служба з персоналу підприємства. Головними групами критеріїв кадрової безпеки є **показники**:

- чисельного складу персоналу та його динаміки;
- кваліфікації й інтелектуального потенціалу;
- ефективності використання персоналу;
- якості мотиваційної системи.

## 2.4. Техніко-технологічна безпека

**Техніко-технологічна безпека** бізнесу полягає у рівні відповідності застосовуваних на підприємстві технологій найкращим світовим аналогам за оптимізації витрат.

**Загрози** техніко-технологічній безпеці підприємства.

*Зовнішні загрози:*

- обмежений доступ до інвестицій;
- неефективна державна амортизаційна політика;
- зменшення видатків бюджету на науку у ВВП, наукових закладів, науковців;
- зменшення частки реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції держави;
- погіршення стану вітчизняного машинобудування;
- обмежений доступ до матеріальних ресурсів, нестача енергетичних ресурсів;

- відсутність попиту на готову продукцію;
- діяльність злочинних організацій для заволодіння майном суб'єктів господарювання тощо.

*Внутрішні загрози:*

- фізичне та моральне старіння основних засобів;
- зменшення активної частини основних засобів;
- наявність зайвого обладнання, машин та інших основних засобів;
- застарілі технології;
- зменшення кількості розроблених та впроваджених технологічних інновацій на підприємстві;
- неефективна організація виробництва і праці;
- невідповідність якості матеріалів застосовуваним технологіям;
- порушення правил використання технічних засобів;
- несвоєчасне проведення планово-запобіжних, капітальних ремонтів;
- нестача фінансових ресурсів, неефективна амортизаційна політика;
- невідповідність кваліфікації персоналу застосовуваним технологіям;
- протиправні дії персоналу, які загрожують стабільному функціонуванню підприємства тощо.

**Рівень** техніко-технологічної безпеки підприємства повинен відображати:

- якість і відповідність технологічного процесу виробництва та основного капіталу потребам ринку
- захищеність техніко-технологічно сфери підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз
- здатність техніко-технологічної сфери підприємства забезпечувати його високу конкурентоспроможність
- можливість внаслідок високої ефективності використання основного капіталу забезпечувати сталий розвиток підприємства

**Показники** рівня техніко-технологічної безпеки підприємства:

- стан відтворення, забезпеченість необоротними активами (коефіцієнт зносу (придатності) основних засобів, коефіцієнт зносу (придатності) активної частини основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів, коефіцієнт вибуття основних засобів, частка активної частини основних засобів, частка нематеріальних активів в активах, озброєність основними засобами);
- ефективність використання необоротних активів (коефіцієнт використання виробничої потужності, віддача основних засобів, віддача нематеріальних активів, віддача активної частини основних засобів, рентабельність основних засобів, рентабельність нематеріальних активів, рентабельність активної частини основних засобів, коефіцієнти використання активної частини основних засобів (коефіцієнт змінності, коефіцієнт екстенсивного використання, коефіцієнт інтенсивного використання);
- характеристика техніки (технічний рівень устаткування (продуктивність, надійність, довговічність, вікова структура устаткування, частка прогресивних видів обладнання в загальній кількості);
- характеристика технології (матеріаломісткість, енергомісткість, середній вік застосовуваних технологічних процесів, частка нових технологій в загальному обсязі технологій підприємства, частка технологічного обладнання, захищеного патентами, рівень утилізації відходів виробництва, рівень забруднення природного середовища, частка екологічно чистої продукції.

## 2.5. Інформаційна безпека бізнесу

**Інформаційна безпека** полягає у здійсненні ефективного інформаційно-аналітичного забезпечення господарської діяльності підприємства. Відповідні служби виконують при цьому певні функції, які в сукупності характеризують процес створення та захисту інформаційної складової економічної безпеки.

До таких **функцій** належать:

- збирання всіх видів інформації про діяльність того чи того суб'єкта господарювання;
- аналіз одержуваної інформації з обов'язковим дотриманням загальноприйнятих принципів і методів;
- прогнозування тенденцій розвитку науково-технологічних, економічних і політичних процесів;
- оцінка рівня економічної безпеки за всіма складовими та в цілому, розроблення рекомендацій для підвищення цього рівня на конкретному суб'єкті господарювання;
- інші види діяльності з розроблення інформаційної складової економічної безпеки.

На підприємство постійно надходять потоки інформації, що різняться джерелами їх формування. Виокремлюють інформацію:

- відкриту офіційну;
- вірогідну нетаємну, одержану через неформальні контакти працівників фірми з носіями такої інформації;
- вірогідну таємну, отриману через неформальні контакти працівників фірми з носіями такої інформації.

**Показники** інформаційної складової безпеки підприємства:

- продуктивність інформації;
- коефіцієнт інформаційної озброєності;
- коефіцієнт захищеності інформації.
- 

## 2.6. Правова безпека бізнесу

**Правова безпека** полягає у всебічному правовому забезпеченні діяльності підприємства, дотриманні чинного законодавства.

Правову **небезпеку** становлять:

- недостатня правова захищеність інтересів підприємства в договірній та іншій діловій документації;
- низька кваліфікація працівників юридичної служби відповідного суб'єкта господарювання та помилки у підборі персоналу цієї служби;
- порушення юридичних прав підприємства і його працівників;
- навмисне чи ненавмисне розголошення комерційно важливих відомостей;
- порушення норм патентного права.

Протидією цим негативним впливам повинна займатися *юридична і патентно-ліцензійна служба*, зокрема, вона має здійснювати правове забезпечення діяльності підприємства, юридичне опрацювання договірної документації, ведення судових і арбітражних розглядів, правове навчання персоналу, контроль порушень норм патентного права тощо.

**Показниками** безпеки у правовій сфері є:

- коефіцієнт платіжної дисципліни;
- коефіцієнт якості юридичних послуг;
- коефіцієнт юридичного менеджменту.

## 2.7. Екологічна безпека бізнесу

**Безпека бізнесу в екологічній сфері** – це захист від руйнівного впливу природних, техногенних чинників і наслідків господарської діяльності підприємства.

На практиці передбачити природні катастрофи неможливо, однак потрібно вжити всіх заходів, щоб наслідки стихійних лих були мінімальними для підприємства. Техногенні катастрофи виникають унаслідок використання фізично зношених основних засобів, незапланованого вимкнення електроенергії або через низьку кваліфікацію і безвідповідальність працівників. Екологічні збитки можуть істотно впливати на фінансовий стан бізнесу.

У результаті господарської діяльності саме підприємство може стати джерелом небезпеки для довкілля. До внутрішніх чинників, які погіршують його екологічну безпеку, належать: помилки, допущені на стадії проектування нових виробів, шкідливих для здоров'я людей, а також на стадії розроблення і впровадження нових технологій; штрафи за забруднення довкілля та незаконно створені звалища тощо.

Екологічна складова полягає в дотриманні чинних екологічних норм, мінімізації втрат від забруднення довкілля.

**Показники** безпеки підприємств в екологічній сфері:

- Коефіцієнт безпечності продукції
- Коефіцієнт раціонального використання відходів
- Рентабельність продукції з відходів;
- Штрафи за порушення природоохоронного законодавства;
- Коефіцієнт забруднення середовища.

## 2.8. Силова безпека бізнесу

**Силова безпека бізнесу** полягає у захисті фізичної особи від загроз її життю, здоров'ю та матеріальному добробуту, а також захист майна підприємства від кримінальних посягань.

До основних *негативних впливів* на цю складову належать фізичні й моральні впливи на конкретних особистостей (особливо на керівництво та провідних спеціалістів) з метою заподіяти шкоду їх здоров'ю та репутації, що становить загрозу нормальній діяльності їх підприємства.

Негативні впливи, що завдають шкоди майну підприємства, несуть загрозу зниження вартості його активів і втрати економічної незалежності (дезінформація, знищення інформації).

**Причинами** цих негативних явищ є:

- нездатність підприємств-конкурентів досягти переваг коректними методами ринкового характеру, тобто шляхом підвищення якості власної продукції, зниження поточних витрат на виробництво (діяльність), удосконалення маркетингових досліджень ринку тощо;
- кримінальні мотиви одержання злочинними юридичними (фізичними) особами доходів через шантаж, шахрайство або крадіжки;
- некомерційні мотиви посягань на життя та здоров'я керівників і працівників підприємства (організації), а також на майно фірми.

Протидією цим негативним впливам повинна займатися служба охорони. Її обов'язок – забезпечувати фізичний захист керівництва підприємства, організовувати пропускний режим, здійснювати охорону приміщень, ліній зв'язку й устаткування.

**Показники** силової безпеки підприємства:

- Коефіцієнт транспортної безпеки;
- Кількість осіб, звільнених з роботи за крадіжку чи спробу зменшення майна;
- Рівень інженерно-технічного захисту;
- Коефіцієнт захищеності майна та персоналу підприємства.

## 2.9. Ринкова безпека бізнесу

**Ринкова безпека бізнесу** – це захист від неефективно обраної моделі поведінки на ринку, помилок у товарній збутовій політиці, політиці ціноутворення, виготовлення неконкурентоспроможної продукції. Ця складова економічної безпеки характеризує ступінь відповідності внутрішніх можливостей розвитку підприємства зовнішнім можливостям, які генеруються ринковим середовищем.

Про ослаблення ринкової безпеки свідчать:

- зменшення частки ринку, яку займає підприємство;
- ослаблення конкурентних позицій і спроможності протидіяти конкурентному тиску;
- зниження адаптаційних можливостей підприємства до змін ситуації на ринку, відставання від вимог ринку і т. ін.

За ринкову складову безпеки на підприємстві має відповідати *служба маркетингу*. Ця складова відображає рівень відповідності внутрішніх виробничих можливостей підприємства зовнішнім, які формуються в ринковому середовищі, тобто наскільки науково-дослідна робота, виробнича і збутова діяльність відповідають запитам ринку і конкретним потребам споживачів.

**Показники** ринкової безпеки підприємства:

- коефіцієнт ринкової віддачі активів;
- конкурентоспроможність продукції;
- частка підприємства на ринку;
- коефіцієнт інноваційних витрат;
- ритмічність збуту;
- коефіцієнт рекламної діяльності.

## 2.10. Інтерфейсна безпека бізнесу

**Інтерфейсна безпека** забезпечує надійність взаємодії з економічними контрагентами.

Економічній безпеці підприємства становлять загрозу можливі непередбачені зміни умов взаємодії (навіть до розриву відносин) з економічними контрагентами: постачальниками, торговими і збутовими посередниками, інвесторами, споживачами і т. ін.

**Завдання**, що мають бути досягнуті у процесі забезпечення інтерфейсної безпеки:

- зниження ризику виникнення прострочених боргових зобов'язань,
- зниження рівня ймовірності підписання договорів із недобросовісними бізнес партнерами,
- поліпшення статусу і іміджу підприємства,
- підвищення рівня захищеності від внутрішніх загроз, у першу чергу тих, що надходять від персоналу.

Відповідальність за цю складову безпеки несе також служба маркетингу.

**ЛІТЕРАТУРА:** [1, с. 107-206], [2, с. 33-101], [3, с. 12-59]

## ТЕМА 3. УПРАВЛІННЯ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

- 3.1. Формування механізму управління безпекою підприємства.
- 3.2. Служба безпеки підприємства та конкурентна розвідка.
- 3.3. Сутність комерційної таємниці, джерела витоку та захист комерційної таємниці.
- 3.4. Основні принципи побудови системи безпеки підприємства.
- 3.5. Управління економічними ризиками підприємства.

### 3.1. Формування механізму управління безпекою підприємства

Забезпечення економічної безпеки бізнесу вимагає, щоб на підприємстві була створена власна система безпеки.

По-перше, система безпеки підприємства не може бути шаблонною. Вона повинна бути унікальною на кожному підприємстві, оскільки залежить від рівня розвитку і структури потенціалу, ефективності його використання і спрямованості діяльності, якісного стану кадрів, виробничої дисципліни, стану зовнішнього середовища, ризиків діяльності і т.д.

По-друге, система безпеки підприємства є самостійною, відособленою від аналогічних систем інших господарюючих одиниць. Але її відособленість відносна, оскільки система безпеки підприємства – це складовий елемент безпеки більш високого рівня – міста, регіону, країни. Дуже багато завдань безпеки підприємства не можуть бути вирішені самостійно, без рішень, що приймаються на більш високому системному рівні, і перш за все державному. Саме на цьому рівні ухвалюються найважливіші політичні, макроекономічні, правові і інші рішення, що створюють середовище безпеки виробничої діяльності. Служба безпеки конкретного підприємства залежить також і від активності служб безпеки конкурентних підприємств, вона створюється і функціонує на основі прийнятих законодавчих актів, залежить від можливостей придбання засобів захисту, рівня підготовки і кваліфікації кадрів тощо.

По-третє, система безпеки підприємства повинна бути комплексною. Вона покликана забезпечити безпеку фінансову, техніко-технологічну, кадрову, інтелектуальну, екологічну, інформаційну, фізичну, пожежну і ін.. А, отже, у її складі повинні бути відповідні елементи, органи, сили, засоби.

**Метою системи безпеки** є своєчасне виявлення і запобігання як зовнішніх, так і внутрішніх небезпек і загроз, забезпечення захищеності діяльності підприємства і досягнення ним цілей бізнесу.

Безумовно, що досягнення поставленої мети можливе лише на основі вирішення *комплексу завдань*, серед яких виділяють:

- 1) Виявлення реальних і прогнозування потенційних небезпек і загроз підприємству;
- 2) Знаходження способів їх запобігання, ослаблення або ліквідації наслідків їх дії.
- 3) Знаходження сил і засобів, необхідних для забезпечення безпеки підприємства.
- 4) Організація взаємодії з правоохоронними і контрольними органами в цілях запобігання і припинення правопорушень, направлених проти інтересів підприємства.
- 5) Створення власної служби безпеки підприємства і ін.

### 3.2. Служба безпеки підприємства та конкурентна розвідка

На великих і середніх підприємствах, як правило, створюються автономні служби безпеки, а безпека функціонування невеликих фірм може забезпечуватися територіальними службами, що в них фірма наймає одного чи кількох охоронців

**Завдання служби безпеки суб'єкта господарювання:**

1. Охорона господарської діяльності та захист відомостей, що вважаються комерційною таємницею суб'єкта господарювання
2. Організаційні роботи з правового та інженерно-технічного захисту комерційних таємниць фірм
3. Організація спеціального режиму, яке унеможливує несанкціоноване одержання відомостей, віднесених до комерційної таємниці
4. Оцінка маркетингових ситуацій та неправомірних дій конкурентів і зловмисників
5. Організація особистої безпеки керівництва та провідних менеджерів та фахівців фірми
6. Забезпечення охорони приміщень та інших видів майна, необхідних для виробничої або іншої діяльності
7. Організація режиму безпеки усіх видів діяльності, включаючи ділові зустрічі, переговори, наради тощо

**Конкурентна розвідка** — дії, метою яких є одержання відомостей про діяльність конкурентів, і нинішніх, і потенційних.

Головним завданням служби конкурентної розвідки є надання суб'єкту господарювання конкурентних переваг, насамперед шляхом повного й об'єктивного інформування топ-менеджменту про виникнення або зникнення факторів, що впливають на розвиток бізнесу, і вироблення рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

Часто помилково ототожнюють конкурентну розвідку і промислове шпигунство. Спільне у них: мета і виконавці — фахівці.

Головна **відмінність** конкурентної розвідки від шпигунства — методи й способи отримання інформації, все, що використовується розвідником, є законним. Промисловий шпіонаж, навпаки, передбачає нелегальні методи і технології. *Служба конкурентної розвідки користується тільки відкритими джерелами, основна робота розвідника — інформаційно-аналітична, тобто збирання і опрацювання різних даних, що впливають або можуть негативно вплинути на розвиток бізнесу.* Шпигунство полягає головним чином в оперативній роботі, зокрема й у вербуванні інсайдерів та збиранні конфіденційної інформації для досягнення конкурентних переваг. Крім того, промисловий шпіонаж передбачає лише збирання інформації, як правило, досить чітко вказаної керівництвом. *Конкурентна розвідка орієнтована не тільки на збір і аналіз різних даних, а й на вироблення управлінських рекомендацій, а також на прогнозування можливих дій конкурентів або змін ринку.*

Служба конкурентної розвідки на підприємстві може створюватись двома шляхами.

Перший — «під керівника». У цьому випадку топ-менеджер запрошує фахівця й надає йому повноваження та кошти на створення розвідслужби. Фактично керівник конкурентної розвідки входить до числа топ-менеджерів і повністю відповідає за ефективність роботи своєї служби.

Інший варіант — поступова еволюція інших підрозділів у службу конкурентної розвідки. Наприклад, на підприємстві тривалий час працював аналітичний відділ або окремих фахівець, який збирав інформацію. Поступово коло його обов'язків розширювалося, поставлені завдання ускладнювалися, обсяг виконуваної роботи збільшувався. Зрештою такий відділ або людина починали працювати фактично як конкурентні розвідники, а потім формувалася окремих підрозділ зі своєю структурою, функціями й бюджетом. Саме в такий спосіб найчастіше і створюється служба бізнес-розвідки.

### **3.3. Сутність комерційної таємниці, джерела витоку та захист комерційної таємниці**

Підприємницька діяльність у всіх сферах нерозривно пов'язана з отриманням і використанням різних видів інформації. Причому нині інформація є особливим товаром, що має конкурентну вартість. Для підприємця часто найбільш цінною є інформація, яку він використовує для досягнення цілей фірми і розголошення якої може позбавити його можливості вирішувати ці завдання, тобто створює загрозу безпеці підприємницької діяльності. Звичайно, не вся інформація може, в разі її розголошення, створювати таку загрозу, проте існує певна інформація, яка потребує захисту.

Відповідно до Закону України «Про інформацію», громадяни, юридичні особи, що володіють інформацією професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру, отриманою власним коштом або такою, котра є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого інтересу і не порушує передбаченої законом таємниці, самостійно визначають режим доступу до неї, включаючи належність її до категорії конфіденційної, і встановлюють для неї систему (способи) захисту.

Інформація підприємства за важливістю може належати до чотирьох рівнів:

1. *Життєво важлива* — незамінна інформація, наявність якої стратегічно необхідна для функціонування підприємства. Витік цієї інформації ставить під загрозу саме функціонування організації (підприємства).

2. *Важлива* — інформація, процес ліквідації наслідків витоку якої складний або пов'язаний з великими витратами.

3. *Корисна* — інформація, витік якої завдає матеріальної шкоди підприємству, однак воно може ефективно функціонувати й у разі витоку цієї інформації.

4. *Неістотна* – інформація, витік якої не завдає матеріального збитку підприємству і не впливає на його функціонування.

Інформація, що належить до перших трьох рівнів, є комерційною таємницею.

**Конфіденційна інформація** – це документована (тобто зафіксована на матеріальному носіїві і з реквізитами, що дають змогу ідентифікувати її) інформація, доступ до якої обмежується відповідно до законодавства України.

**Комерційна таємниця підприємства** – це інформація, що не є державним секретом і пов'язана з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами та ін.; розголошення (передача, витік) її може завдати збитку інтересам підприємства.

Інформацію поділяють на:

- інформацію обмеженого доступу (відомості, розголошення яких заподіє збитку тактичним інтересам, таким як зрив конкретного контракту, зниження відсотка прибутків від операції, ускладнення виконання угоди)
- секретну (розголошення завдає збитку інтересам підприємства, може поставити під загрозу існування підприємства: можливість конкурентам підірвати репутацію підприємства, призвести до конфлікту з державними органами, поставити у залежність від кримінальних структур).

Чотири способи визначення поняття «комерційна таємниця»:

1. *Тотальний* - ознайомившись із постановою Кабінету міністрів №611, в якій зазначено, що не може бути комерційною таємницею, потрібно просто методом виключення все, що залишилося, визнати комерційною таємницею підприємства. Таким чином, таємницею буде вся інформація підприємства. Цей спосіб найбільш простий і найменш ефективний.. Отже, або доведеться створювати відмінно працюючу систему, яка займеться захистом “всього”, або потрібно буде змиритися з тим, що таємниця залишається лише закріпленою на папері.

2. *Плагіаторський* – потрібно з'ясувати, яку саме інформацію партнери вважають комерційною таємницею, і так само вчинити на підприємстві. Однак, у кожній ситуації потрібна індивідуальна робота, що враховує всі нюанси й особливості.

3. *Аналітичний* - полягає в «рольових іграх». Уявіть себе на місці іншої людини і подумайте, яка саме інформація про конкурентів була б особливо корисною, уявіть себе на місці конкурента, зловмисника і розгляньте ситуацію щодо вашого підприємства. Отримані таким чином результати після певного опрацювання і слід визнати комерційною таємницею.

4. *Експертний* - потрібно звернутися по допомогу до фахівців.

Класифікація відомостей комерційної таємниці:

- *Науково-технічна інформація* (характер дослідницьких робіт, зміст раціоналізаторських пропозицій, плани впровадження нових технологій та видів продукції, чинники конкурентоспроможності продукції, що випускається)

- *Промислова інформація* (технологія виробництва, система організації праці, обсяг випуску і плани реалізації продукції, плани рекламної діяльності, рівень складських запасів, час виходу на ринок, плани інвестицій, характер та умови підписання контрактів, відомості про постачальників, споживачів, посередників, конкурентів)

- *Фінансова інформація* (структура капіталу, стан розрахунків з торговими клієнтами, розмір прибутку і рівень собівартості продукції, рівень платоспроможності підприємства, механізм формування цін на продукцію, фактичний стан ринків збуту, відомості про ефективність експорту та імпорту, організація та розмір обігових коштів, відомості про фінансове становище постачальників, споживачів, посередників, конкурентів)

Форми і методи несанкціонованого доступу до комерційної таємниці:

- підкуп або шантаж працівників фірми, впровадження туди своїх агентів
- знімання інформації з комп'ютерів спецтехнікою
- копіювання або розкрадання документів, креслень, експериментальних і товарних зразків
- прослуховування і підслуховування
- інші способи

Джерелами витоку комерційної таємниці можуть бути:

- документація підприємства або просто документи (накази, бізнес-плани, ділове листування тощо);
- персонал підприємства;
- партнери, контрагенти або клієнти;
- вироблена продукція або надані послуги;
- технічні засоби забезпечення виробничої діяльності;
- непрямі джерела (відходи виробництва, реклама, публікації у пресі).

Світовий досвід захисту комерційних таємниць фірм показує, що успіх у цій справі дає тільки комплексний підхід, котрий поєднує *адміністративно-організаційні й соціально-психологічні заходи*.

До *адміністративно-організаційних заходів* належать:

- наявність служби безпеки, що відповідає, поряд з іншим, за збереження комерційних таємниць;
- організація спеціального діловодства, що включає класифікацію документів за ступенем і терміном їх секретності, відповідний облік, зберігання, використання, знищення або розсекречення;
- оптимальне обмеження кількості осіб, що мають доступ до комерційних таємниць фірми, дотримання ними правил користування конфіденційною інформацією;
- наявність охорони на всіх об'єктах фірми, встановлення там, де потрібно, пропускну режиму;
- проведення заходів, що запобігають (або істотно ускладнюють) використанню конкурентами технічних засобів перехоплення або знімання інформації з її носіїв.

Ст. 1486 Кримінального кодексу України передбачає *відповідальність* за два самостійні склади злочинів:

- 1) незаконне збирання з метою використання відомостей, що становлять комерційну таємницю;
- 2) незаконне використання відомостей, що становлять комерційну таємницю, якщо це завдало великої матеріальної шкоди суб'єкту підприємницької діяльності.

### **3.4. Основні принципи побудови системи безпеки підприємства**

Принципи, на яких будується процес формування системи інтересів підприємства та забезпечення його економічної безпеки:

1) *Комплексність, або системність*. Цей принцип припускає створення такої системи безпеки, яка б забезпечила захищеність підприємства, його майна, персоналу, інформації, різних сфер діяльності від всіляких небезпек і загроз, форс-мажорних обставин, тобто система безпеки (її складові елементи, сили, засоби) повинна бути достатньою, щоб забезпечити фінансову, екологічну, техніко-технологічну, кадрову, силову і інші види безпеки. В забезпеченні безпеки підприємства повинні брати участь не тільки спеціальні служби, а практично всі працівники підприємства.

2) *Пріоритет заходів попередження (своєчасність)*. Система безпеки повинна бути побудована так, щоб вона могла на ранніх стадіях виявляти різні деструктивні чинники, вживати заходів з запобігання їх шкідливої дії і нанесення збитку підприємству. Реалізація даного принципу економічно є вигіднішою, ніж усунення завданого збитку.

3) *Безперервність*. Система безпеки повинна бути побудована так, щоб вона діяла, постійно захищаючи інтереси підприємства в умовах ризику і протидії зловмисникам.

4) *Законність*. Всі дії по забезпеченню безпеки підприємства повинні здійснюватися на основі чинного законодавства і не суперечити йому.

5) *Плановість*. Даний принцип вносить організованість у функціонування системи безпеки. Він дозволяє кожному учаснику процесу діяти логічно послідовно, строго виконуючи

покладені на нього обов'язки. Діяльність з забезпечення безпеки відображається в комплексній програмі і конкретних планах по окремих напрямках безпеки.

6) *Економність*. Система безпеки повинна бути побудована так, щоб витрати на її забезпечення були економічно доцільними, а вартість витрат була оптимальною і не перевищувала той рівень, при якому втрачається економічне значення їх вживання.

7) *Взаємодія*. Для забезпечення безпеки підприємства необхідно, щоб зусилля всіх осіб, підрозділів, служб були скоординовані. Принцип взаємодії передбачає також встановлення тісних ділових контактів і узгодження дій із зовнішніми організаціями (правоохоронними органами, місцевими або районними службами безпеки, органами влади і т.д.), здатними надати необхідне сприяння в забезпеченні безпеки підприємства.

8) *Поєднання гласності і конфіденційності*. Система основних заходів безпеки повинна бути відома всім співробітникам підприємства; її вимоги повинні виконуватися. Це дасть можливість своєчасно виявити і запобігти потенційним і реальним небезпекам і загрозам. І водночас, цілий ряд способів, сил, засобів, методів забезпечення безпеки повинні бути законспірованими і відомими дуже вузькому колу фахівців, що дозволить більш ефективно боротися як з внутрішніми, так і зовнішніми загрозами, своєчасно запобігати заподіяння шкоди підприємству.

9) *Компетентність*. Питання забезпечення безпеки підприємства є життєво важливим. Тому питаннями забезпечення безпеки підприємства повинні займатися професіонали, глибоко обізнані і досвідчені в даній справі; такі, що уміють своєчасно оцінити обставини і прийняти правильне рішення. Система безпеки підприємства повинна будуватися відповідно до політики і стратегії безпеки, що проводиться на підприємстві.

### **3.5. Управління економічними ризиками підприємства**

Діяльність підприємств за умов ринку характеризується передусім певним рівнем економічної свободи суб'єктів господарювання. Однак свобода одного учасника ринкових відносин обмежується правами та економічною свободою інших суб'єктів господарювання, які прагнуть насамперед власної вигоди. Учасники економічних відносин незалежно від власного бажання протягом своєї діяльності будуть мати справу з певним рівнем невизначеності і, як наслідок цього, відчувати на собі вплив тих видів ризиків, які притаманні ринковій економіці взагалі та конкретним економічним умовам країни в цілому або тому чи іншому напрямку діяльності зокрема.

**Ризик** – це ймовірність виникнення збитків або недоодержання прибутків порівняно із варіантом, що прогнозується.

Сутність ризику як феномену характеризує взаємозв'язок таких основних його *елементів*:

- можливість відхилення від передбачуваної мети, заради якої здійснюється вибір одного з альтернативних рішень;
- імовірність досягнення бажаного результату;
- відсутність упевненості в досягненні поставленої мети; можливість матеріальних, моральних та інших втрат, пов'язаних із втіленням у життя вибору, зробленого за наявності альтернативи, за умов невизначеності.

У найбільш загальному вигляді ризик, основним джерелом якого є внутрішня та зовнішня невизначеність, виникає за таких *основних причин*:

- раптове настання непередбачених змін у зовнішньому середовищі, які відображаються (або можуть відобразитися) на діяльності суб'єкта господарювання (зміна цін, зміни у податковому законодавстві, коливання валютного курсу, зміни соціально-політичної ситуації та ін.);
- зміни відносин суб'єкта господарювання з його контрагентами. Ці зміни можуть бути викликані як самим суб'єктом, та і безпосередньо його партнерами (можливість укласти вигіднішу угоду, збільшення або зменшення строку угоди, вигідніші умови діяльності, зміни за умов переміщення товарних, фінансових та трудових ресурсів та інші), що призведе до перегляду досягнутих домовленостей або відмови від них;

- зміни, що відбуваються в межах самого суб'єкта господарювання, або інші причини внутрішнього походження (невідповідність рівня кваліфікації персоналу запланованим завданням, раптовий вихід із ладу основних виробничих фондів та ін.);
- зміни, що відбуваються внаслідок науково-технічного прогресу, результатом чого є формування нової системи орієнтації (наприклад, зміна ставлення до ручної праці після виникнення машинної).

**Управління економічними ризиками** включає прогнозування можливості настання потенційно ризикової події, а відповідно дає можливість вчасно вжити заходів щодо запобігання або зниження ступеня наслідків що можуть настати від ризику, який не можна локалізувати.

*Об'єктом управління економічними ризиками* є здійснення економічної діяльності за умов невизначеності і економіко-правові відносини, ще виникають між господарчими суб'єктами у процесі усунення чи реалізації ризику.

*Суб'єкт управління економічними ризиками* – це група менеджерів підприємства та/або фахівців спеціалізованих компаній, які через різноманітні варіанти комбінованих дій здійснюють цілеспрямовану диверсифікацію ризиків для ефективної економічної діяльності.

Організація управління ризиками економічної діяльності передбачає створення підсистем та інфраструктурних елементів управління ризиками на рівні підприємства. В організаційній структурі підприємства будь-якої форми власності ці функції може бути покладено як на спеціально створені структурні елементи, так і в сукупності на рівні співпраці фахівців аналітичних, юридичних відділів, служб безпеки тощо. Якщо є потреба, можна залучити фахівці спеціалізованих компаній, або ж узагалі функції з управління ризиками можуть передаватися іншим компаніям.

Під час реалізації економічних проектів завжди постає проблема прогнозування, вибору методів оцінювання і зниження ризиків. Прогнозування економічних ризиків у кожній конкретній ситуації здійснюється з урахуванням особливостей реалізації певного проекту або виконання певної угоди.

При вимірюванні негативних наслідків, що можуть бути завдані ризиком, не можна розраховувати лише на фінансово-економічні інструменти, у тому числі на єдині показники у вартісному виразі. Таке звужене оцінювання визначає лише фінансово-майновий стан підприємства або фінансовий результат (прибуток або збиток) господарської операції (діяльності) окремого суб'єкта господарювання і не відображає ймовірності, якості навколишнього ділового середовища, суб'єктивних характеристик. У цьому полягає принципова відмінність між аналізом фінансово-господарської діяльності підприємства і оцінюванням економічних ризиків у межах їх управління. Цей процес є трудомістким, має високі затрати інтелектуальної праці і потребує пошуку та врахування значного обсягу додаткової інформації, що так чи інакше може дозволити здійснити об'єктивне оцінювання ризиків. Найкращі результати такої діяльності дає змогу досягти експертний аналіз, що проводиться з розподілом результатів ризик-менеджерами підприємства і залученими фахівцями.

Узагальнюючи різні підходи до оцінювання економічних ризиків, можна виділити певну модель такого оцінювання:

- визначення зацікавлених осіб-користувачів аналітичної інформації (менеджмент підприємства, власники корпоративних прав);
- вибір ключових показників, що якнайкраще характеризують певну економічну альтернативу;
- визначення факторів, щодо яких ризик-менеджер не має одностайної думки щодо їхнього впливу на економічний ризик;
- встановлення граничних меж ризику;
- визначення ризикової альтернативи.

Після оцінювання й вимірювання економічного ризику постає питання щодо прийняття управлінського рішення стосовно методів зниження ризику. Головним завданням розв'язання цієї проблеми є забезпечення оптимального співвідношення між рівнем досягнутого зниження ризику і необхідними для нього додатковими витратами. Проте слід вважати на неможливість

зменшення впливу деяких неконтрольованих чинників ризику (очікування кризи чи піднесення економіки в цілому, рух банківського відсотка, війни, форс-мажор).

У світовій практиці існує безліч різних і досить ефективних способів зниження ризику. Найчастіше застосовують такі: страхування, диверсифікація, передання ризику, лімітування, забезпечення якості виробленої продукції, перевірка бізнесових партнерів, бізнес-планування, підбір персоналу підприємства, організація захисту комерційної діяльності підприємства (у тому числі комерційної таємниці).

Страхування економічної діяльності спрямоване на захист її кінцевого результату, забезпечення досягнення поставлених цілей. За умов ринку особливу актуальність має страхування від фінансових комерційних, технічних ризиків. За умов підвищеної конкуренції на ринку страхування виникає можливість для страхування правових і політичних ризиків. Страхування є ефективним методом захисту суб'єктів господарювання від несприятливих змін економічної кон'юнктури та дозволяє гарантовано отримати запланований економічний ефект від діяльності підприємства.

Іншим ефективним способом обмеження ризику є диверсифікація.

**Диверсифікація** – це процес розподілу коштів, що інвестуються між різними об'єктами вкладення, які безпосередньо не пов'язані між собою.

У цьому випадку при ураженні ризиками одного з об'єктів інвестування суб'єкт господарювання отримує певний економічний ефект від прибутковості інших.

Розрізняють два основних види диверсифікації економічної діяльності: виробнича та фінансова.

*Виробнича диверсифікація* – це збільшення асортименту продукції (послуг), що виробляються. При цьому виділяють вертикальну й горизонтальну диверсифікації.

- Вертикальна диверсифікація – це поповнення асортименту виробами, схожими на товари які вже випускає підприємство.

- Горизонтальна диверсифікація – це поповнення асортименту продукцією, не схожою на товари підприємства, але цікавою для споживачів.

Щодо *фінансової диверсифікації* існує два основних методи: купівля частки акцій або інших цінних паперів підприємств (просте переливання капіталів в інший сектор) та купівля цінних паперів або частки в банках чи інших фінансових інститутах (пенсійних, інвестиційна фондах тощо), а також відкриття в них депозитних рахунків. Так чи інакше при застосуванні будь-яких із запропонованих методів зниження економічних ризиків необхідно враховувати доцільність кожного з них і вміти використовувати різні їх комбінації.

**ЛІТЕРАТУРА:** [1, с. 70-106], [2, с. 20-32], [3, с. 87-127]

## **ТЕМА 4. СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ АКТИВНОСТІ БІЗНЕСУ**

- 4.1. Інноваційний розвиток в концепціях теорії інновацій.
- 4.2. Критеріальні ознаки та функції інноваційної економіки.
- 4.3. Формування інститутів інноваційного розвитку.
- 4.4. Фактори розвитку інноваційної економіки в сучасному суспільстві.
- 4.5. Інноваційні підприємницькі структури.
- 4.6. Закономірності становлення національного ринку інновацій. Основні методи і заходи підвищення інноваційної активності бізнесу.

### **4.1. Інноваційний розвиток в концепціях теорії інновацій**

**Розвиток** – це процес закономірних змін, переходу з одного стану в інший, більш досконалий; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого.

Економічний прогрес суспільства в основному забезпечується за рахунок інновацій. Цей факт засвідчено досвідом вдалого функціонування інноваційних економік постіндустріальних країн. Адже саме інновації є результатом поєднання економічних потреб з можливостями НТП. Науково-технічний прогрес є досить складним технологічним, науковим та соціально-економічним процесом. НТП органічно поєднує розвиток науки і техніки. Перетворення науки в безпосередню виробничу силу означає, що кожний наступний крок у розвитку техніки базується на попередніх наукових розробках. Отже, технічний прогрес стає матеріалізацією прогресу наукового та є важливим фактором інноваційного розвитку.

Вперше роль технологічних змін як елемента нового економічного імпульсу розвитку виділив Й. Шумпетер. Він був першим дослідником, який відвів інновації роль генератора прибутку та обґрунтував модель інноваційного розвитку економічної системи на основі аналізу взаємодії системних, структурних і циклічних факторів. За переконанням Й. Шумпетера, інновації, нововведення та підприємництво є ключовими факторами й визначниками економічного росту. На думку вченого поширення нововведень і економічне новаторство, а саме підприємництво, визначають економічну динаміку. В центрі теорії економічного розвитку Й. Шумпетера. знаходиться фігура підприємця-новатора, як творця нових комбінацій факторів виробництва, нових продуктів, нових ринків, нових технологій. Перераховані фактори виводять економічну систему з рівноваги (стан “шумпетерського шоку”) і стимулюють економічний ріст.

Послідовниками наукових ідей Й. Шумпетера є німецькі економісти В. Зомбарт, В. Мітчерліх та американський вчений П. Друкер. На їх думку, основним носієм НТП є підприємець, завдання якого – просування технічних новинок на ринок, що й характеризує його як носія інновацій. Німецький вчений Г. Менш виклав свої спостереження і теорію розвитку кон'юнктури, інновацій та стартових підприємств. Науковець довів, що депресія відіграє роль генератора умов для появи інновацій, які складають технологічний базис нової “довгої хвилі”. Г. Менш дійшов висновку, що коли базисні нововведення вичерпують свій потенціал, виникає ситуація “технологічного пату”, яка визначає застій в економічному розвитку.

Шведський науковець Т. Хегерстранда у своїй книзі “Дифузія інновацій як просторовий процес” розвинув теорію розміщення на основі створення і розповсюдження інновацій (нововведень) з позиції просторово-часової динаміки. Вона відображає хвилеподібний характер дифузії генерації нововведень, коли одна генерація (покоління) інновацій має чотири стадії: виникнення, дифузія, накопичення, насичення. Т. Хегерстранд у своїх дослідженнях вказував на те, що територіальна дифузія інновацій має конкретні закони розповсюдження і може бути змодельована. Дифузія інновацій відіграє роль вирішального фактора у визначенні соціального ефекту (перш за все, міграційного) для центр-периферійних відносин.

З теорією дифузії інновацій тісно пов'язана теорія регіонального життєвого циклу, в який виробництво товарів розглядається як стадійний процес: поява нового продукту, зростання обсягів його виробництва, зрілість (насиченість), скорочення обсягів виробництва. Так, на стадії появи нових продуктів (інновацій) найбільш сприятливими місцями для їх розміщення є великі міста, оскільки в них існує потреба у великій кількості персональних контактів. У відповідності з даною теорією, територіальна економічна політика повинна концентруватися та фокусуватися на створенні сприятливих умов для інноваційної стадії на найменш розвинених територіях, тобто йдеться про створення освітніх та наукових центрів на зразок технопарку, технополісу, інноваційного хабу, іннотеху.

Американський вчений-економіст Р. Солоу, який є одним із фундаторів теорії технологічних змін, у своїй моделі зростання довів, що вплив технологічного прогресу виявляється в граничних показниках капіталовіддачі і продуктивності праці, які є параметрами ефективності національного виробництва, а основним чинником економічного зростання, в довгостроковому періоді, стає розвиток техніки і технології.

Основою концепції “технологічного суспільства” французький соціолог Ж. Елльюль вважав техніку, що панує над суспільством і людиною, розвивається за власними законами й не підвладна людині. Вона автономна щодо економіки та політики. Техніка, в його розумінні,

не обмежується машинами й технологіями, а охоплює всі сфери людської діяльності. Соціолог виділяв такі види техніки: економічна техніка (пов'язана з виробництвом); техніка організації (включає комерційну і промислову діяльність, державу, поліцію, військову справу); людська техніка (охоплює медицину, генетику, пропаганду).

Колектив українських науковців, а саме: А. Чухно, П. Леоненко, П. Юхименко в одній з своїх фундаментальних праць ("Інституціонально-інформаційна економіка") вважають технологічну структуру економіки необхідною умовою формування економічної політики і такою, що визначає її (політики) пріоритети та є надійною основою визначення напрямів спрямування інвестицій, забезпечення розвитку економіки шляхом прогресивних зрушень, послідовного зростання науково-технічного рівня економіки. При цьому під технологічними укладами вчені розуміють техніко-технологічні комплекси, які відображають історичний рівень розвитку індустріального та переходу до постіндустріального технологічного способу виробництва.

На думку О. Лунєвої, при формуванні інноваційної економіки базовою рушійною силою, "центром" є саме людина-новатор, творчий індивідуум з інноваційним мисленням та новими цінностями. Науковці наголошують на тому, що в сучасних умовах необхідно не лише забезпечити високі темпи економічного росту, але й надати йому творчу, гуманістичну спрямованість, для чого потрібна відповідна соціально-економічна якість ціннісно-змістових або творчо-розбудовчих основ людської діяльності. Звідси виникає імператив "ціннісно-ментально-змістової" економіки.

Рівні у моделі економічного антропоцентризму і забезпечення реальної соціальної спрямованості господарського розвитку:

- Перший рівень - Економіка творчих змістів - Основний фактор виробництва – духовно-моральний капітал. Визначає гуманістичну спрямованість економіки.
- Другий рівень – Економіка творчих знань - Основний фактор виробництва – інтелектуальний капітал. Визначає обсяги і якість відтворюваних знань (когнітивна економіка).
- Третій рівень – Економіка інноваційних продуктів - Основний фактор виробництва – людський капітал. Визначає обсяги і якість виробництва кінцевих продуктів.

Розглядають такі напрями і характер інноваційного розвитку:

- еволюційний шлях. Здійснюється поступово в результаті формування та закріплення потрібних соціально-економічних чинників без втручання індивідуума. Для нього притаманна безперервність, прогнозованість, стійкість, впорядкованість, стабільність. Цей етап розвитку економіки характеризується екстенсивністю, що ґрунтується на кількісному накопиченні виробничих чинників на попередній технічній базі.
- біфуркаційний шлях розвитку, перехід до якісно нового стану, тобто революційний тип розвитку. Він характеризується нестійкістю, нестабільністю, технологічними проривами, винаходами, науковими відкриттями, які діють за новими принципами. Даний тип розвитку на початку XXI ст. охопив усі галузі науки і техніки.

Під час біфуркаційного періоду в інноваційній системі є три можливих типи траєкторії подальшого розвитку:

- руйнування,
- прогресивний розвиток,
- регресивний розвиток (під час якого можливе й подальше руйнування інноваційної системи та перехід на прогресивну траєкторію).

## 4.2. Критеріальні ознаки та функції інноваційної економіки

**Інноваційну економіку** визначають як таку, що заснована на знаннях та інформаційних технологіях, які формують наукову ідею, що має всі шанси трансформуватися в інноваційний продукт. При цьому, передбачається, що головний ефект її полягає не просто у випуску високотехнологічної продукції, а в її продуктивному використанні у всіх сферах й галузях на рівні впливу на економіку і суспільство.

Нова економічна парадигма інноваційної економіки базується на наступних взаємопов'язаних складових:

- економіки творчих змістів і креативності інноватора як основних факторів виробництва інноваційного та інтелектуального капіталів;
- інноваційної ренти як результату інноваційного підприємництва і джерела реалізації наступних інноваційних проєктів;
- ідей та інновацій як ресурсів, що залучені до суспільного виробництва;
- конкурентоспроможності як важливої умови ефективної господарської діяльності і рівноправної інтеграції країн у інноваційну світ-систему.

Таблиця 4.2.1

Функції інноваційної економіки

| <i>Назва функції</i>       | <i>Зміст та коротка характеристика</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
|----------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Інноваційна                | Передбачає створення умов розвитку продуктивних сил на базі наукомістких технологій і вдосконалення виробничих відносин на основі їх інтелектуалізації.                                                                                                                                                                                               |
| Інноваційно - діяльнісна   | Виступає як механізм трансформації ідей, генерації, впровадження і тиражування інновацій інноваторами в новий продукт, споживання чи технологічне відтворення під час соціально-економічного розвитку.                                                                                                                                                |
| Технологічна               | Тісно пов'язана з технологічним укладом, який формується інформаційно-комунікаційними технологіями і їх ключовими факторами: мікроелектроніка, комп'ютерна техніка, програмне забезпечення, які притаманні технологічному укладу.                                                                                                                     |
| Управлінська               | Визначається ієрархічними відносинами влади в розміщенні ресурсів економіки, її оперативності в генерації інновацій та їх впровадження в практику, реалізації інноваційних методів комбінування механізмів координації господарської діяльності, які стають "гнучкими" в умовах росту мережових структур та дискретних структур управління.           |
| Інвестиційна               | Полягає в стимулюванні інноваційних, наукоємних виробництв, включаючи податкові пільги, умовно-поворотні кредити, венчурне фінансування.                                                                                                                                                                                                              |
| Правова                    | Визначає правовий статус і виключне право інноватора в правоволодінні інновацією, встановлення у суспільстві дотримання прав інтелектуальної власності всім суспільством і жорсткі заходи відповідальності за правопорушення.                                                                                                                         |
| Комунікативно-інформаційна | Реалізує закономірності обміну інформації, знаннями, інтелектуальною власністю в ході формування і становлення інноваційних систем; виступає системою управління, яка з допомогою інтегрованих комунікацій з групами споживачів сприяє максимальному досягненню розвитку підприємництва/організації в умовах динамічної зміни зовнішнього середовища. |
| Освітня                    | Мотивує індивідуума розвивати інноваційну компетентність, яка забезпечує безперервне отримання знань як джерела інноваційного росту, а також розвитку інноваційного мислення і неосферного світогляду.                                                                                                                                                |
| Інтелектуальна             | Визначає якісний ріст індивідуума, здатного в умовах інноваційної економіки здійснювати не лише безперервну освіту протягом всього життя, але і здатного знаходити нові сфери реалізації створюваного продукту/послуги.                                                                                                                               |
| Соціальна                  | Забезпечує благополучний розвиток людини і суспільства на основі комунікаційної й інформаційної складової інноваційної економіки.                                                                                                                                                                                                                     |

| Назва функції    | Зміст та коротка характеристика                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Екологічна       | Визначає економію та раціональне використання природних ресурсів, бережливе ставлення до навколишнього середовища, перехід від сировинної економіки до економіки екологічної і природно-зберігаючого стійкого розвитку.                                                                                                                                                                                                                                            |
| Прогнозна        | Визначає передбачення наслідків генерації інновацій їх впровадження і дифузії.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| Системна         | Покликана визначати гармонійний розвиток усіх суб'єктів соціально-економічного розвитку, які включені до відтворення товарів.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| Світоглядна      | Визначає зміст неосферного світогляду як системи поглядів і принципів, що орієнтовані на інноваційну активність, створення і генерацію інноваційного процесу, використання інтелектуального потенціалу. Неосферний світогляд характеризується планетарним, раціональним характером економічного і екологічного розвитку.                                                                                                                                           |
| Стратегічна      | Визначає створення передумов на збереження інноваційного потенціалу і випереджального створення наукоємних виробництв, інноваційних послуг на основі передових знань. Це передбачає захист стратегічних активів і внутрішнього ринку від негативного впливу закордонного спекулятивного капіталу, а також проведення активної науково-технічної і структурної політики по створенню конкурентоспроможних підприємств на перспективних напрямів економічного росту. |
| Інституціональна | Розкриває структурну будову інноваційної економіки та дає змогу тим самим, проаналізувати всі можливі взаємозв'язки та взаємодії між її інститутами на всіх рівнях економічної агрегації. Разом з тим, дана функція полягає у інституційній підтримці інноваційної діяльності та її інститутів, установ, кластерних утворень як основи існування та розвитку національної інноваційної системи.                                                                    |

#### 4.3. Формування інститутів інноваційного розвитку

Інституційне середовище відіграє ключову роль під час інноваційного розвитку економічних систем і суб'єктів.

Саме індивідуум є творцем інновацій. Він генерує свої ідеї під впливом *інституцій* (традицій, звичок, ментальності), а втілює їх у життя в межах *інститутів* (організацій, законів, регламентів) та з їх допомогою.

Досить переконливою є точка зору американського економіста Дж. Коммонса, який відмітив, що “іноді інститут здається схожим на будівлю, на деяку конструкцію із законів і регламентів, в рамках якої індивіди діють як її ув'язненні. Іноді ж він здається “поведінкою” самих ув'язнених”.

Таблиця 4.3.1

Порівняльна характеристика інституцій та інститутів інноваційної сфери в доіндустріальній, індустріальній і постіндустріальній економіках

| Характеристика й інституціональні особливості | Тип суспільства/етапи розвитку суспільства |                           |                             |
|-----------------------------------------------|--------------------------------------------|---------------------------|-----------------------------|
|                                               | Доіндустріальна економіка                  | Індустріальна економіка   | Постіндустріальна економіка |
| Переважаючий сектор                           | Первинний (сільське господарство)          | Вторинний (промисловість) | Третинний (сфера послуг)    |

| <i>Характеристика<br/>й<br/>інституціональні<br/>особливості</i> | <i>Тип суспільства/етапи розвитку суспільства</i>                                  |                                                                                                                                                                                                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                                  | <i>Доіндустріальна<br/>економіка</i>                                               | <i>Індустріальна<br/>економіка</i>                                                                                                                                                                                     | <i>Постіндустріальна<br/>економіка</i>                                                                                                                                                                                                                                        |
| Основний виробничий ресурс                                       | Сировина                                                                           | Енергія                                                                                                                                                                                                                | Знання                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| Характер виробничої діяльності                                   | Добування                                                                          | Виробництво                                                                                                                                                                                                            | Обробка                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| Методологія                                                      | Досвід, метод спроб і помилок                                                      | Експериментування, емпіризм                                                                                                                                                                                            | Теорія ухвалення рішень, моделі, абстракції, системний аналіз                                                                                                                                                                                                                 |
| Ключові інститути                                                | Церква та армія                                                                    | Конкуренція підприємців, їх об'єднання в партнерства. Корпорації та фірми. Злиття фірм. ТНК, олігополія на світовому ринку. Державні монополії і олігополії. Концентрація фінансового капіталу. Вертикальна інтеграція | Інформація, знання, вища школа, як місцем формування і зосередження знань. Міжнародна інтеграція малих і середніх фірм на основі інформаційних технологій. Горизонтальна інтеграція НДДКР. Державна підтримка нових технологій і університетсько-промислового співробітництва |
| Технологія                                                       | Трудомістка                                                                        | Капіталомістка                                                                                                                                                                                                         | Наукомістка                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Інститут регулювання інвестицій у людський капітал               | Інститут відсутній, як такий                                                       | Інститути забезпечують суспільні і приватні інвестиції у професійну освіту. Нормою є закріплення кваліфікованих кадрів у інститутах інноваційного розвитку                                                             | Вкладання приватних інвестицій у людський капітал і підвищення рівня його капіталізації в торгах з роботодавцем                                                                                                                                                               |
| Базові професії                                                  | Фермер, робітник фізичної праці                                                    | Інженер, напівкваліфікований робітник                                                                                                                                                                                  | Науковці, вчені, фахівці, техніки                                                                                                                                                                                                                                             |
| Основний тип взаємодії                                           | Людина – природа                                                                   | Людина – перетворена людиною природа                                                                                                                                                                                   | Людина – людина                                                                                                                                                                                                                                                               |
| Інституція власності                                             | Власність розглядається на матеріальні активи та є критерієм соціальної нерівності | Інституція захисту прав власності на інноваційні активи                                                                                                                                                                | Інституції захисту прав інтелектуальної власності і, в цілому, – на нематеріальні активи. Нові форми власності для програмного продукту і біотехнологій                                                                                                                       |

| Характеристика<br>й<br>інституціональні<br>особливості | Тип суспільства/етапи розвитку суспільства                     |                                                         |                                                                                             |
|--------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                        | Доіндустріальна<br>економіка                                   | Індустріальна<br>економіка                              | Постіндустріальна<br>економіка                                                              |
| Інституція<br>інноваційного<br>ринку                   | Не є характерною<br>як така, для<br>даного типу<br>суспільства | Інституція<br>концентрації<br>інноваційного<br>капіталу | Інституції ринку<br>інновацій, переливання<br>капіталу і перерозподіл<br>контролю власності |
| Доступність<br>інноваційних<br>послуг                  | Відсутні, як така                                              | Високі ціни на<br>інноваційні послуги                   | Конкуренція між<br>інноваційними<br>інститутами і<br>формування середньо-<br>ринкових цін   |

**Інноваційний інститут** – маємо на увазі інноваційне підприємство або закон, що регулює інноваційну діяльність;

**Інноваційна інституція** – механізм дії цього інституту.

#### Види інститутів:

1. **Формальні** - закріплені в законодавчих та інших нормативних актах і означають обов'язковість дотримання, що забезпечується системою державних органів, дією різних форм примусу

- макроструктурні – діють на рівні всієї економіки;
- мікроструктурні – діють на рівні окремого господарюючого об'єкта;

2. **Неформальні:**

- історичні та етнічні традиції, рівень правосвідомості, ціннісні орієнтири;
- сукупність норм і правил соціально-культурного і морально-психологічного типу;
- інститути ділової поведінки, що регулюють стосунки людей у процесі господарської діяльності.

#### **4.4. Фактори розвитку інноваційної економіки в сучасному суспільстві**

Інноваційна економіка формується під впливом двох основних груп факторів

- орієнтованих на створення умов для переходу до інноваційного шляху розвитку;
- пов'язаних з появою або створенням мотивації у суб'єктів інноваційної діяльності до розвитку наукового, виробничого потенціалу і впровадження інновацій.

Перша група факторів включає освіту інноваційної сфери, як самостійної галузі господарювання. Саме на неї покладається перетворення ідей суб'єктів наукової і винахідницької діяльності, в тому числі вузівської, академічної та галузевої науки, в інноваційний продукт, що може вийти на ринок інновацій. Для таких цілей, слід створювати розгалужену інноваційну інфраструктуру. Це можуть бути нові інноваційні підприємства, хаби як реакція на вирішення проблеми практичного використання створених, накопичених актуальних наукових ідей.

Друга група факторів ототожнюється з розвитком інноваційного підприємництва. Фактор підприємництва ініціює інновації знизу, як прояв зацікавленості в удосконаленні виробництва. Він може відіграти стимулюючу роль в інноваційній сфері на підприємствах різної форми власності.

Пропонується наступна класифікація інституціональних факторів становлення інноваційної економіки:

- **інституційно-економічні** (чітко визначені “правила гри”, що визначають хід інноваційної діяльності, відповідні методи управління ризиками на інноваційних підприємствах, формальні інститути інноваційного розвитку, які здійснюють позитивний

вплив на довгострокове економічне зростання; систему податкових пільг і канікул для суб'єктів господарювання, діяльність яких пов'язана з ризиком й інноваціями);

- *інституційно-політичні і правові* (законодавчо-нормативні та інструктивні документи, націлені на формування й практичну реалізацію інноваційної моделі розвитку економіки; методи взаємодії й кооперації між бізнесом і державою; політична культура);

- *інституційно-соціальні* (порівняно стабільні характеристики суспільства, які еволюціонують);

- *інституційно-психологічні й культурні* (національна культура; види етнічної поведінки; ментальність населення, його психологічні риси);

- *загально-інституціональні* (домінуюча ідея суспільства, що визначає його розвиток)

Успіх інноваційного підприємництва залежить від точності визначення факторів впливу і раціонального їх врахування для досягнення бажаного результату.

Таблиця 4.4.1.

Внутрішні та зовнішні фактори інноваційного розвитку

| <i>Фактори</i>                              | <i>Загальна характеристика</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|---------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>Внутрішні фактори</i>                    |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Науково-технічні                            | Рівень техніки та технології, професійно-кваліфікаційний склад і рівень технічного персоналу організації, відповідність продукції міжнародним стандартам якості (інноваційний потенціал).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| Техніко-технологічні                        | Здійснюють вплив на: <ul style="list-style-type: none"> <li>- патентування товару та збільшення частки винаходів, раціональних пропозицій і патентів;</li> <li>- збільшення частки продуктивного й технологічного устаткування, прискорення амортизації і зменшення тривалості амортизаційного періоду.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                              |
| Фінансові                                   | Фінансова стійкість, платоспроможність, кредитна історія, інвестиційна спроможність, можливості формування фондів венчурного капіталу.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Структурні                                  | Впливають на: <ul style="list-style-type: none"> <li>- створення оптимальної виробничої структури підприємства із гнучкими системами переорієнтації та автоматизації виробництва;</li> <li>- створення, за можливістю, ексклюзивної системи виробничої діяльності, конкурентоспроможного інноваційного продукту, товарної марки;</li> <li>- створення злагодженої системи управління, спеціалізації і концентрації виробництва, раціоналізації технологічного процесу.</li> </ul>                                               |
| Виробничо-збутові, маркетингові або ринкові | Рівень витрат виробництва, збут, маркетинг інноваційної продукції, рівень виробничо-технологічної складності освоєння нової продукції (виробничо-збутовий потенціал). Забезпечення умов ексклюзивності інноваційного товару, каналів руху, реклами шляхом піднесення платоспроможності товару, високого рівня логістики та кваліфікації працівників реклами. Забезпечення прогнозованого ціноутворення ринкової інфраструктури шляхом постійного вивчення попиту, пропозиції, конкуренції, стану інформації й її об'єктивності. |

|                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|----------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Система венчурного менеджменту або управлінські                | Стан системи планування (місія, ціль, інноваційна політика, стратегія розвитку), адаптивність організаційної структури до зовнішнього середовища, фахові й лідерські вміння венчурних менеджерів. Дотримання високої дисципліни на всіх ланках технологічного процесу. Застосування наукових методів управління виробництвом, якістю продукції згідно з міжнародними стандартами, проведення внутрішньої і зовнішньої сертифікації продукції та систем.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Ресурсні                                                       | Впливають на: <ul style="list-style-type: none"> <li>- створення умов доступу до якісної і дешевої сировини, забезпечення обліку й аналізу використання усіх видів ресурсів;</li> <li>- проведення вартісно-функціонального аналізу створеного продукту, оптимізації ефективності використання ресурсів.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| Ефективності                                                   | Впливають на: <ul style="list-style-type: none"> <li>- орієнтацію виробництва на зниження витрат праці і капіталу в одиниці створеного інноваційного продукту та збільшення випуску продукції одиницею праці і капіталу за одиницю часу;</li> <li>- забезпечення такого співвідношення собівартості (<math>O+T</math>) і валового прибутку (<math>A+ЧП</math>) у вартості створеного продукту (<math>B=O+T+A+ЧП</math>), за якого підприємство могло б формувати потрібний йому обіговий капітал (<math>O</math>), стимулювання праці (<math>T</math>), швидке оновлення основного капіталу (<math>A</math>) та розширене відтворення на новій технологічній основі, соціальний розвиток тощо – <math>ЧП</math>, мати стабільну внутрішню фінансову ситуацію.</li> </ul> |
| <i>Зовнішні фактори</i>                                        |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
| Інноваційна інфраструктура                                     | Наявність організацій, інститутів, що надають послуги із забезпечення інноваційної ризикової діяльності; рівень конкуренції в межах однієї галузі за доступ до обмежених ресурсів, розвиток споріднених галузей.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                         |
| НТП                                                            | Існуючий рівень техніки та технологій у світі, доступ до баз даних ноу-хау, відкриттів, винаходів і т.п..                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                |
| Ринкові                                                        | Потреби споживачів в інноваційній продукції, чинники попиту інноваційної продукції (існуючий і прогнозний рівень цін, обсягів продажу інноваційної продукції) (ринковий потенціал).                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                      |
| Державні (урядові) й неурядові програми інноваційного розвитку | Підтримка держави, міжнародних організацій (законодавчі акти, система сертифікації та стандартизації, екологічні норми в державі), система преференцій для інноваційних підприємств. Державна підтримка впливає на: <ul style="list-style-type: none"> <li>- розвиток людини, її освіти, кваліфікацію, здоров'я;</li> <li>- науку й науково-технічні розробки, поширення інновацій, створення малого і середнього підприємництва, активізацію інноваційної діяльності на підприємстві.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| Конкурентоспроможність країни, галузі, регіону                 | Впливає на реалізацію заходів і ресурсів, що направлені на підвищення конкурентоспроможності країни, регіону, галузі, щоб підвищити конкурентоспроможність підприємств інноваційної сфери.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
| Правове і наукове регулювання економіки країни                 | Даний фактор здійснює вплив на: <ul style="list-style-type: none"> <li>- застосування економічних законів функціонування ринкових відносин, законів організації у статичній і динамічній, наукових підходів до управління різними об'єктами, методів управління на всіх рівнях його організації;</li> <li>- створення єдиних національних інформаційних центрів у всіх видах господарської діяльності, які відповідали б сучасному рівню науки і техніки.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |

|                                           |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|-------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Посилення ринкової економічної інтеграції | Фактор впливає на:<br>- узгодження системи відсоткових ставок із потребами зростання інноваційних і загальних капіталовкладень;<br>- створення умов вільної зовнішньої торгівлі.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
| Глобальні проблеми людства                | Характеризується необхідністю вирішення екологічних, медичних, демографічних, продовольчих, космічних проблем.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |
| <i>Випадкові фактори</i>                  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
| Фактор випадковості                       | Імовірнісні характеристики, що зумовлені інтуїцією, талантом, новими відкриттями у сфері науки і техніки. Наприклад, необхідність венчурних досліджень, зумовлених новими факторами із зовнішнього світу: нові відкриття у сфері науки і техніки, котрі стимулюють подальші венчурні дослідження, невдалі результати венчурних досліджень в одному напрямі зумовлені випадковостями, збігом обставин, інтуїцією, талантом винахідників, що сприяють досягненню успіхів у суміжному напрямі досліджень венчурної діяльності, відмінних від запланованих, але тих, які мають власну наукову, практичну цінність і елементи новизни. До групи випадкових факторів можна зарахувати їх необхідність розв'язання нових проблем суспільного життя, пов'язаних із появою невідомих раніше фактів або загроз для людства. Група випадкових факторів впливає на інноваційну діяльність через фактори зовнішнього середовища, а також опосередковано через них і на фактори внутрішнього середовища інноваційної діяльності. |

#### 4.5. Інноваційні підприємницькі структури

У світовій практиці виділяють наступні типи інноваційних підприємницьких структур:

- малі інвестиційні фірми, які поєднують приватні капітали та державні фонди і вкладають їх у нові або новостворені малі фірми. цим інвестиційним фірмам надають податкові пільги й державні субсидії;
- внутрішні венчури (формується за рахунок відділення венчурного капіталу при великих корпораціях);
- регіональні фонди венчурного капіталу, що підтримуються органами місцевої влади за умови, що ці фонди певну частку інвестицій вкладають у фірми регіону.

Серед малих підприємств, які займаються інноваційною діяльністю в Україні, поширення набуває особлива їх форма – венчурні підприємства. Ці підприємства відрізняються невеликою чисельністю працівників, високим науковим потенціалом, гнучкістю до мінливого інституціонального середовища та цілеспрямованою активністю. Вони, займаються пошуково-прикладними дослідженнями, проектно-конструкторськими розробками і освоєнням на їх основі нових видів продукції, технологічних процесів, організаційно-управлінських рішень. Цим венчурні підприємства відрізняються від класичних форм малого підприємництва, в яких ризиків менше.

Таблиця 4.1.1

##### Класифікація венчурних підприємств інноваційної економіки

| <i>Ознака</i>                        | <i>Вид (тип) венчурного підприємства та його особливості</i>                                                                                                                                                                                  |
|--------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Залежно від інвестиційних перспектив | “Низькопотенційні” підприємства для венчурного капіталу ( <i>Life-style</i> ), прибутки яких за 5 р. становлять \$50 млн. Такі підприємства не приваблюють венчурних інвесторів, їх кількість на ринку сягає 90 % усіх венчурних підприємств. |
|                                      | “Венчури середнього ринку” ( <i>Midle-market</i> ), прибутки яких коливаються в межах \$10–\$50 млн. щорічно. Такі підприємства потребують участі венчурного капіталу.                                                                        |

| Ознака                                                        | Вид (тип) венчурного підприємства та його особливості                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|---------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                                                               | “Високопотенційні підприємства” ( <i>High-potential</i> ), які мають понад \$50 млн. щорічного прибутку протягом 5 р.. Ці підприємства мають корпоративну форму власності і становлять 1 % загальної кількості інноваційних підприємств.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| Залежно від стадії технологічного циклу й етапів фінансування | “Посівні” ( <i>Seed</i> ) фірми, яким потрібні вкладення на ранній стадії фінансування. Ця стадія охоплює початкові дослідження і розробки ідеї або концепції бізнесу. В центрі їх уваги знаходиться техніко-економічне обґрунтування, визначення ринкового потенціалу та економічної життєздатності.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                          |
|                                                               | “Стартап” ( <i>Start-up</i> ) фірми, яким необхідні кошти на етапі стартового фінансування. Під час стартового фінансування інвестиційні кошти використовуються для завершення розробки інноваційної продукції та проведення первинного маркетингу, що дозволить підприємству ефективно підготуватися до реалізаційної діяльності. Рівень ризику здійснення таких вкладень є високим порівняно з попереднім етапом.                                                                                                                                                                                                            |
|                                                               | Фірми раннього зростання ( <i>Early expansion</i> ) мають відношення до досягнення вже невеликого масштабу комерціалізації продукту, початку зростання створення основ для розширення виробництва.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
|                                                               | Фірми розширення ( <i>Expansion</i> ). Для малої венчурної фірми, яка успішно зуміла подолати попередні стадії розвитку, характерні високі обсяги річних продажів, але венчурний капітал потрібен для розширення обсягів продажу, для придбання нового обладнання, залучення до роботи додаткового персоналу, розробки нової продукції.                                                                                                                                                                                                                                                                                        |
| За джерелом фінансування                                      | Внутрішні венчурні відділи великих корпорацій.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
|                                                               | Зовнішні венчурні фірми.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       |
| За рівнем інноваційності                                      | “Лідери” – підприємства з високим рівнем інноваційного сприйняття. Займаються реалізацією базових (радикальних) інновацій, пов’язаних зі зміною традиційних технологій, розробкою, створенням і реалізацією нових продуктів, послуг і технологій, які формують основу для утворення нових ринків. Вони функціонують в умовах високих інноваційних ризиків, орієнтовані на отримання надприбутків, характеризуються позитивною динамікою фінансового стану, потужними технологічними позиціями, високим професійно-кваліфікаційним рівнем персоналу.                                                                            |
|                                                               | “Послідовники” – це підприємства з достатнім рівнем інноваційного сприйняття, що реалізують технології, які базуються на зміні моделей техніки, модернізації технологічних процесів, продуктів, послуг для повного задоволення сформованих ринкових запитів з метою підтримки достатнього рівня конкурентоспроможності підприємства і зниження інноваційних ризиків. Вони зорієнтовані на випуск рентабельної продукції, яка користується попитом і була впроваджена й апробована підприємствами-лідерами. “Послідовники” характеризуються стабільним фінансовим станом, середнім професійно-кваліфікаційним рівнем персоналу. |
|                                                               | “Аутсайтери” – це підприємства з низьким рівнем інноваційного сприйняття. Вони реалізують псевдоінновації, пов’язанні з мінімальними змінами продукції, послуги і технології, вдосконалюють застарілі покоління техніки з метою виживання підприємства. Дані підприємства націлені на задоволення запитів ринкових ніш, що відзначенні низьким платоспроможним попитом. Їх діяльність пов’язана з погіршенням фінансового стану і показників рентабельності, з використанням традиційних технологій, з середнім професійно-кваліфікаційним рівнем персоналу.                                                                   |

#### 4.6. Закономірності становлення національного ринку інновацій. Основні методи і заходи підвищення інноваційної активності бізнесу

Інститути ринку інновацій являють собою сукупність формальних і неформальних правил, створених людьми, а також механізмів, які забезпечують дотримання даних правил.

Таблиця 4.5.1

Матрична структура інституалізації ринку інновацій в Україні

| <i>Типи інститутів за соціально-економічною орієнтацією</i> | <i>Регулюючі інститути</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                | <i>Інститути обмежень, санкцій та примусу</i>                                                                                                                                                                                                                                                                         | <i>Інститути інноваційного розвитку</i>                                                                                                                                                                                                                                                             |
|-------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <i>Формальні інститути</i>                                  | <ul style="list-style-type: none"> <li>- колективні договори; індивідуальні проекти;</li> <li>- галузеві тарифні угоди;</li> <li>- регіональні угоди;</li> <li>- державні програми інноваційного розвитку.</li> </ul>                                                                                     | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Закон України “Про зайнятість населення”;</li> <li>- Трудовий кодекс України;</li> <li>- Адміністративне право України;</li> <li>- Закон України “Про охорону прав на винаходи і корисні моделі”;</li> <li>- Закон України “Про авторське право і суміжні права”.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Закон України “Про інноваційну діяльність”;</li> <li>- Закон України “Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні”;</li> <li>- Закон України “Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукомістких технологій”.</li> </ul> |
| <i>Неформальні інститути</i>                                | <ul style="list-style-type: none"> <li>- неурядові програми інноваційного розвитку;</li> <li>- довгострокові інституції;</li> <li>- правила внутрішнього розпорядку інноваційного підприємства;</li> <li>- “Кодекс честі”;</li> <li>- норми поведінки;</li> <li>- звичаї, цінності і традиції.</li> </ul> | <ul style="list-style-type: none"> <li>- вимоги щодо дотримання технологічної, трудової дисципліни на ризикових підприємствах;</li> <li>- колективне засудження порушень технологічної дисципліни.</li> </ul>                                                                                                         | <ul style="list-style-type: none"> <li>- система морального заохочення;</li> <li>- система матеріального заохочення;</li> <li>- соціально-економічний статус новатора, інноватора, підприємства.</li> </ul>                                                                                         |
| <i>Організації та установи</i>                              | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Державний фонд фундаментальних досліджень;</li> <li>- Державне агентство України з інвестицій та інновацій;</li> <li>- Комісія з організації діяльності технопарків та інноваційних</li> </ul>                                                                   | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Український державний центр науково-технічної та інноваційної експертизи;</li> <li>- Міжвідомчий комітет з проблем захисту прав на об’єктів інтелектуальної власності;</li> </ul>                                                                                            | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Департамент науково-технологічного та інноваційного розвитку;</li> <li>- Національна Рада з інноваційного розвитку України;</li> <li>- Науково-дослідні установи, ЗВО.</li> </ul>                                                                          |

|  |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                     |                      |  |
|--|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------|--|
|  | <p>структур інших типів;</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>- Кабінет Міністрів України та безпосередньо Міністерство освіти і науки України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України;</li> <li>- Український союз промисловців і підприємців;</li> <li>- Адміністрації підприємств і організацій.</li> </ul> | - Центри зайнятості. |  |
|--|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------|--|

Таблиця 4.5.2

**Загальна характеристика інноваційного підприємництва в Україні: можливості, загрози, ризики**

| <i>Можливості і перспективи здійснення інноваційного підприємництва</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                        | <i>Ризики та загрози ведення інноваційного підприємництва</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                  |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <p>1. Можливості розвитку інноваційного бізнесу шляхом доступу до різних програм фінансування.</p> <p>2. Розробка нормативної основи інноваційної діяльності.</p> <p>3. Позитивна тенденція становлення національного дослідного потенціалу.</p> <p>4. Доступ до закордонних джерел фінансування.</p> <p>5. Формування ефективних структурних елементів інноваційної інфраструктури.</p> <p>6. Можливості, що відкриваються після проведення комплексної реформи системи освіти в Україні.</p> | <p>1. Психологічний ризик (науковці незацікавлені або не мають фінансових можливостей у відкритті власного бізнесу, а в засновників відсутні потрібні амбіції для розвитку інноваційного підприємництва).</p> <p>2. Фінансово-економічні перешкоди (більшість венчурних підприємств не мають доступу до кредитних ресурсів, низька ефективність залучення венчурних фондів).</p> <p>3. Низький рівень: взаємодії між науково-дослідними інститутами і бізнес-середовищем; довіри інвесторів до існуючого інституційного середовища в Україні.</p> <p>4. Існуючі адміністративні та бюрократичні бар'єри в країні.</p> <p>5. Ментальність населення та утриманські очікування індивідуумів, відсутність підприємницької ініціативи.</p> <p>6. Відсутність ефективної системи підтримки малого інноваційного підприємництва на всіх рівнях економічної агрегації.</p> <p>7. Незатребуваність інновацій зі сторони урядових і відомчих структур.</p> <p>8. Низька частка високотехнологічного експорту.</p> <p>9. Недостатність інфраструктурної підтримки і сервісних інститутів на мезорівні.</p> <p>10. Низька якість існуючого інноваційного підприємницького середовища.</p> |

Дослідження світової практики дозволяє виділити такі можливі сценарії інноваційно-інвестиційного розвитку економіки:

- інерція,
- мобілізація,
- капіталізація,
- модернізація.

Інерційний сценарій полягає в тому, щоб залишити все без змін або дотримуватися лінії одного зі світових лідерів.

Сценарій мобілізації передбачає використання власних ресурсів для вирішення проблем соціально-економічного розвитку та з позицій довгострокового розвитку може бути результативним лише у випадку високої соціальної мобілізації й поступового нарощування власного інноваційного потенціалу

Сценарій капіталізації являє собою вкладення державних коштів (коштів Стабілізаційного фонду) в іноземні інвестиційні фонди або цінні папери з можливістю отримання відповідного відсотка для вирішення поточних проблем.

Сценарій модернізації акцентує увагу на необхідності формування та розвитку власного потенціалу, що дозволяє зберегти національну ідентичність і позиціонувати власні інноваційні програмні розробки. Модернізація пов'язана з удосконаленням діючих виробничих сил країни, з радикальним підвищенням технологічного рівня промисловості, технологічним переозброєнням традиційних галузей економіки на основі високих технологій

Проте ефективність інноваційної економіки та її інститутів забезпечується лише за умови конструктивного підходу до налагодження взаємодії бізнесу, науки та держави; підвищення якості правових інститутів; забезпечення високого рівня людського капіталу. Тому, і надалі не менш важливою залишається інституціональна модернізація економіки, в напрямі формування її інноваційного типу, шляхом реформування системи інститутів й відносин, як “зверху”, так і “знизу”.

Модернізація “зверху” передбачає створення державними інститутами регуляторів та інструментів реалізації і підтримки проєктів економіки інноваційного. Уряд країни має здійснювати цілеспрямовану політику підтримки інституціональних перетворень задля формування інноваційної моделі економіки.

Модернізація “знизу” – являє собою поступову еволюцію економічних відносин відповідно до мотивації безпосередніх їх учасників.

Відповідальна державна політика, “розумні” податки, розвиток людини, її творчих здібностей та залучення капіталу, залишаються й сьогодні головними умовами економічного процвітання. Саме тому Україна потребує комплексної економічної, технологічної, соціальної і культурної модернізації

**ЛІТЕРАТУРА:** [4, с. 7-17, 143-152], [5, с. 354-392, 437 471]

## **ТЕМА 5. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НА РІЗНИХ ЕТАПАХ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЄКТУ**

5.1. Поняття «проєкт» і «проєктна діяльність».

5.2. Застосування моделі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки на етапі ініціації інноваційних проєктів.

5.3. Діяльність із забезпечення економічної безпеки на різних етапах життєвого циклу проєкта.

### **5.1. Поняття «проєкт» і «проєктна діяльність»**

Будь-які інноваційні зміни на підприємствах розробляються та запроваджуються через проекти.

Проектом є окрема, новостворена система, що є унікальною за своїм змістом і результатом діяльності, обмежена певним чітко визначеним часом від початку до закінчення проекту, з високим ступенем невизначеності, що зумовлені змінами в оточуючому середовищі, загрозами, небезпеками та ризиками.

Метою діяльності будь-якої організації чи підприємства є безпека та стабільний розвиток, для їх досягнення необхідне досягнення конкурентних переваг, що можливі за умови прорахунку внутрішніх і зовнішніх факторів загроз, забезпечення безпеки операційної, фінансової, інвестиційної діяльності. Втілення інноваційних проектів і програм, а також програм сталого регіонального розвитку значно підвищує конкурентну позицію, прибуток і вартість організаційної структури. В основу стратегічного управління портфелем проектів покладено стратегічне бачення при управлінні програмами на підприємствах, що створюють реальні цінності за допомогою проектів проведення перетворень.

Важливе значення має своєчасне визначення пріоритетності будь-якого проекту чи пакета проектів, що може бути визначена за такими основними критеріями:

1) для проектів тактичного плану інноваційного розвитку: відповідність стратегічному напрямку; вірогідність реалізації; час, необхідний для його розроблення та реалізації; швидкість відтворення та фінансового обороту; фінансова прибутковість проекту;

2) для проектів стратегічного плану інноваційного розвитку: відповідність стратегічному напрямку; наукова новизна та вагомість; вірогідність реалізації; значимість для загального національного розвитку; відповідність рівневі світового наукового розвитку та створення передових наукових технологій.

Особливістю функціонування інноваційних підприємств є те, що вони перебувають у процесі розроблення та впровадження проектів і програм, у стані значних трансформаційно-економічних змін, дії великої кількості загроз і небезпек внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства.

Під час проведення підприємством реструктуризації, модернізації чи участі в запровадженні інноваційних, інвестиційних проектів створення та розвитку, на підприємство активно впливає велика кількість як позитивних, так і негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, що можуть мати випадковий, цілеспрямований чи системний характер. Система економічної безпеки підприємства дає змогу опрацювати відповідну стратегію із запобігання виникненню та організації дій, спрямованих на мінімізацію шкідливих впливів на підприємство загалом та процес і результат реалізації проектів зокрема тих чи інших факторів.

У зв'язку зі значною кількістю загроз і небезпек зовнішнього та внутрішнього середовища для підприємств, що розробляють і реалізують інноваційні проекти, важливого значення набуває управління системою економічної безпеки на різних етапах життєвого циклу проекту та ефективне своєчасне управління змінами відповідно до змін кон'юнктури навколишнього середовища.

Перед системою економічної безпеки інноваційного підприємства стоїть **три основні завдання та три основні етапи**, пов'язані з інноваційною діяльністю підприємства:

1. Розробка із захисту інноваційного проекту.
2. Реалізація дій із забезпечення економічної безпеки проекту.
3. Забезпечення безпеки процесу інтеграції результату проекту до загальної господарської системи підприємства як його структурної одиниці.

Основними **цільми** систем економічної безпеки підприємств під час запровадження проектів є:

- забезпечення стабільного функціонування господарської, виробничої, фінансової систем;
- забезпечення динамічного ефективного розвитку в довготривалій перспективі та в процесі проведення запланованих у бізнес-проектах перспективних змін;

- сприяння ефективному проведенню змін у роботі, пов'язаних із розробленням, упровадженням, реалізацією бізнес-проектів;
- інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності підприємства, збір, підготовка, обробка інформаційних ресурсів, необхідних для їх ініціалізації та підготовки проектів;
- захист інформаційних ресурсів підприємства, його інтелектуальної власності та наукових розробок, що будуть напрацьовані в результаті підготовки, упровадження та реалізації бізнес-проектів;
- захист комерційної таємниці на всіх етапах проектів, їх мети, очікуваної фінансової та господарської ефективності від реалізації;
- захист від несанкціонованого доступу до масивів обробки, збереження та передачі інформації, інформаційної системи підприємства, носіїв і засобів передачі інформації, засобів зв'язку;
- захист інтересів підприємства від протиправних зазіхань впливів і дій третіх осіб, у тому числі недобросовісної конкуренції (корупційних чи злочинних угруповань);
- забезпечення зберігання майна та матеріальних ресурсів;
- забезпечення безпеки та створення умов для ефективної роботи кадрових та інтелектуальних ресурсів, команди проекту, персоналу всіх рівнів;
- організація та забезпечення дотримання необхідного рівня трудової, технологічної та фінансової дисципліни;
- налагодження продуктивної співпраці з державними органами виконавчої влади, суспільними організаціями;
- налагодження надійних зв'язків із постачальниками та підрядними організаціями, недопущення зловживань і неефективного використання ресурсів при поставках усіх видів ресурсів;
- своєчасне виявлення потенційних і реальних загроз і ризиків, визначення їхнього походження та ступеня ймовірності реалізації.

## **5.2. Застосування моделі інформаційно-аналітичного забезпечення економічної безпеки на етапі ініціації інноваційних проектів**

Для забезпечення інноваційної безпеки доцільним є активізація роботи інформаційно-аналітичного відділу служби безпеки, що дасть змогу скласти об'єктивний аналіз стану ринку та конкурентних розробок того чи іншого інноваційного напрямку та пошуку, допоможе власникові чи особі, що приймає рішення про розроблення проекту, провести об'єктивну оцінку запропонованих наукових інноваційних ідей.

**Схема розгляду та оцінки** безпеки інноваційних ідей:

1. Ідея створення продукту
2. Наявність аналогів у конкурентів
3. Наявність попиту, стан ринку, вектор руху ринку
4. Технічна можливість реалізації
5. Орієнтовна вартість розроблення та реалізації
6. Орієнтовний дохід від реалізації
7. Оцінка потенційної цінності ідеї проекту
8. Прийняття рішення про доцільність розроблення ідеї

Оцінка рівня кваліфікації проектною групи проводиться в першу чергу за наявністю досвіду в розробленні та реалізації аналогічних проектів. Для підприємств середнього бізнесу з короткостроковими інноваційними проектами, що не залучають сторонніх проектних організацій підрядників, важливою є наявність досвіду управління аналогічними проектами та кваліфікації (з управління проектами) керівника проекту та одного зі спеціалістів проектного відділу.

Питання підвищення рівня економічної безпеки відбору ідей, формування і прийняття рішення про розроблення та реалізацію потенційних інноваційних проектів є найбільш актуальним у роботі системи економічної безпеки інноваційних підприємств. Від точності,

правильності зробленого вибору ідеї залежить подальша результативність усього проекту, його фінансова ефективність і відповідно – подальший стан економічної безпеки підприємства, яке в іншому разі може зазнати збитків, що негативно вплине на систему фінансово-господарської діяльності, стан економічної безпеки. Джерелом виникнення цих небезпек і загроз виступають автор ідеї інноваційного задуму та власники підприємства, які приймають рішення про відбір певної інноваційної ідеї. Об'єктом безпеки виступає ідея проекту та інформація щодо розробки. Небезпеки та загрози проявляються в інформаційній безпеці, тобто в неповній, некваліфіковано обробленій і представленій без достатньо глибокого наукового дослідження та обґрунтування інформації, а також в управлінській безпеці, що визначається помилково прийнятим рішенням про відбір тієї чи іншої ідеї для розроблення та реалізації проекту.

Як правило, підприємство чи інвестор завжди стоять перед вибором між декількома ідеями чи проектами однієї ідеї чи формування портфеля проектів для їх розроблення та реалізації. З точки зору економічної безпеки та ефективності доцільно, щоб вибір у такому випадку був здійснений на користь найбільш сформованої ідеї, що несе в собі цінність не тільки інновації, але й цінність для потенційних майбутніх споживачів цієї інновації, суспільства.

Цінність проекту розглядається з точки зору суспільного та приватного сектору, з точки зору суспільного сектору – це реалізація соціальних пільг, суспільної безпеки, благоустрою суспільства, соціального сприйняття, охорони навколишнього середовища, оцінка яких має суб'єктивний характер. Із точки зору приватного сектору цінність проекту відображається в корпоративних перевагах: дохідність, інновації, ріст, стабільність, надійність.

#### ***Типи цінностей та критерії оцінки цінностей проектів:***

##### ***1. Цінність для власника (замовника) :***

- Високий рівень отриманого прибутку
- Стабільність зростання бізнесу в після-проектний період
- Збільшення обсягу ринку, диверсифікація на нові ринки
- Примноження та ріст інвестицій
- Підвищення особистого рейтингу, вплив на галузь, регіон
- Зацікавленість у проекті та його результатах оточуючого середовища

##### ***2. Цінність активу:***

- Доступність, наявність ресурсів
- Достатність, наявність фінансування
- Відсоток використання власних основних засобів
- Наявність обладнання для забезпечення виробництва
- Наявність кадрів для розроблення та реалізації проекту
- Ефективність використання ресурсів

##### ***3. Цінність інновацій:***

- Технологічна інновація товару
- Функціональна інновація товару
- Технічна інновація продукту
- Відсутність на ринку аналогів
- Цінова доступність товару
- Високий ступінь ринкового попиту та очікування ринку

##### ***4. Цінність інтелектуального нематеріального активу. Цінність для суспільства:***

- Напрацювання методики досвіду та системи знань для втілення в наступних

проектах

- Створення інтелектуального середовища проекту
- Вплив на рівень і якість життя суспільства
- Вирішення в процесі виконання проекту чи виробництва продукту соціальних

проблем

- Етичність продукту
- Екологічність технологій виробництва продукту

Цінність для замовника, цінність інновацій, цінність інтелектуального активу належать до інтеграційних і трансформаційних типів цінностей і є показниками можливості та доцільності інтегрування проектів чи програм у зовнішнє ринкове конкурентне середовище. Цінність нематеріальних активів, цінність для суспільства належать до трансформаційних типів цінностей. Ці типи цінностей показують міру очікування та трансформації, наскільки проекти чи програми та результати, цінності, отримані від їх реалізації, можуть впливати на ринкове середовище та суспільство загалом. Трансформуючи суспільство чи трансформуючись у ньому, цей тип цінностей визначає додаткову цінність проекту чи програми, що може значно перевищувати показники її цінності як матеріального активу.

Трансформаційні та інтеграційні типи цінностей досліджені не достатньо глибоко, для їх вивчення та визначення застосовуються креативні технології, методи та підходи, засновані на творчому пошуку. Методи оцінки цих типів цінностей активно використовують висновки експертів та експертний аналіз.

Ціннісно зорієнтований менеджмент опирається на ціннісне мислення – це підпорядкування діяльності всіх структур організації чи проектів єдиній меті організації. Інвестиційні рішення, що визначають обсяг необхідних капіталовкладень, майбутні надходження та норми прибутків, визначаються як частина стратегії організації. Таким чином проблема оцінки інвестиційної привабливості проекту чи програми полягає у визначенні рівня його дохідності.

Класичні **методи дослідження** фінансової результативності та фінансової безпеки проектів передбачають розрахунок:

- чистої поточної вартості;
- індексу прибутковості, дохідності;
- період самоокупності;
- внутрішньої норми прибутковості.

Такі методи відрізняються високою точністю, оскільки беруть до уваги вартість капіталу та вартість коштів у часі.

### 5.3. Діяльність із забезпечення економічної безпеки на різних етапах життєвого циклу проекту

Забезпечення економічної безпеки на різних етапах життєвого циклу інноваційних проектів являє собою комплекс заходів із забезпечення економічної безпеки, що включає мету, завдання, визначений термін реалізації, що відповідає часові реалізації того чи іншого етапу проекту, визначену вартість, а також спрямований на забезпечення економічної безпеки проекту в системі економічної безпеки всього підприємства в умовах високого ступеня невизначеності, загроз і ризиків.

Таблиця 5.3.1

Мета та завдання діяльності із забезпечення безпеки на різних етапах життєвого циклу проекту

| Етап проекту   | Характеристика                                                                                                                                                        | Завдання діяльності із забезпечення економічної безпеки проектів                                                                                                                                                                                                                                                                                                                   |
|----------------|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Етап ініціації | відбір ідей;<br>постановка завдання;<br>оцінка бізнесу та розроблення концепції проекту;<br>техніко-економічне обґрунтування;<br>створення бізнес-плану,<br>прийняття | - Оцінка безпеки потенційних інвестиційно-інноваційних проектів.<br>- Експертна оцінка потенційної цінності та відбір потенційних інноваційних проектів.<br>- Економічна розвідка конкурентного середовища.<br>- Оцінка загроз і небезпек внутрішнього та зовнішнього середовища проекту.<br>- Збір інформації про аналоги запропонованих у проекті товарів і технологій, їх стан. |

|                  |                                                                                                                                |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                  | рішення про інвестиції                                                                                                         | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Дослідження розробленого ТЕО та бізнес-плану з точки зору економічної безпеки.</li> <li>- Перевірка потенційних інвесторів проекту на предмет дотримання норм чинного законодавства, платоспроможності, відсутності кримінальних зв'язків, участі в рейдерстві, ділової репутації, результату участі в попередніх інвестиційних проектах.</li> <li>- Підготовка звіту про заходи із забезпечення безпеки етапу.</li> <li>- Підготовка висновку про доцільність втілення проекту з точки зору економічної безпеки підприємства.</li> </ul>                                            |
| Етап планування  | Планування проекту                                                                                                             | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Перевірка персоналу всіх рівнів, який буде брати участь у розробленні та реалізації проекту.</li> <li>- Забезпечення захисту інформації по проекту.</li> <li>- Забезпечення захисту комерційної таємниці.</li> <li>- Протидія можливим проявам конкурентної розвідки.</li> <li>- Забезпечення безпеки персоналу проекту.</li> </ul>                                                                                                                                                                                                                                                  |
| Етап розроблення | Розроблення проєктної документації, проведення фундаментальних і прикладних досліджень                                         | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Створення єдиного централізованого центру надходження, обробки та збереження інформації.</li> <li>- Забезпечення безпеки та контролю за порядком надходження, доступу використання та збереження інформації.</li> <li>- Оцінка рівня інноваційної безпеки.</li> <li>- Контроль за дотриманням інноваційної безпеки проекту.</li> <li>- Протидія можливим проявам конкурентної розвідки.</li> <li>- Забезпечення безпеки персоналу проекту.</li> </ul>                                                                                                                                |
| Етап закупівель  | Проведення підрядів і тендерів на обладнання, сировину матеріали, послуги                                                      | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Забезпечення безпеки проведення торгів, тендерів, на закупівлю обладнання, сировини та матеріалів.</li> <li>- Перевірка постачальників і субпідрядників.</li> <li>- Контроль безпеки укладених договорів і тендерів.</li> <li>- Контроль кадрової та трудової дисципліни.</li> <li>- Недопущення зловживань, шахрайства.</li> <li>- Контроль дотримання постачальниками та субпідрядниками контрактних умов.</li> <li>- Контроль безпеки та якості поставок.</li> <li>- Забезпечення охорони обладнання сировини тощо при транспортуванні та збереженні до етапу монтажу.</li> </ul> |
| Етап реалізації  | Розроблення та проєктування інновації; освоєння; підготовка виробництва, закупівля чи модернізація обладнання, підготовка ОВФ, | <ul style="list-style-type: none"> <li>- Забезпечення безпеки та контролю над порядком надходження, доступу використання та збереження інформації.</li> <li>- Оцінка рівня інноваційної безпеки.</li> <li>- Забезпечення безпеки монтажу обладнання.</li> <li>- Контроль за дотриманням технологічної та технічної безпеки підготовки до запуску чи модернізації виробництва.</li> <li>- Участь в узгодженні проєктної дозвільної</li> </ul>                                                                                                                                                                                  |

|                         |                                                                                                       |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               |
|-------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
|                         | отримання дозволів і ліцензій                                                                         | документації, якщо така необхідна.<br>- Отримання дозволів на початок робіт із пожежної безпеки.<br>- Забезпечення безпеки охорони праці.<br>- Перевірка персоналу всіх рівнів, що буде задіяна на новій ділянці виробництва.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| Етап завершення проєкту | Підготовка виробництва, введення в експлуатацію, початок серійного виробництва інноваційного продукту | - Контроль дотримання безпеки виробничих випробувань.<br>- Патентування та ліцензування інноваційної продукції.<br>- Контроль дотримання безпеки вводу в експлуатацію.<br>- Контроль дотримання безпеки виробництва.<br>- Контроль інформації, наданої для PR-кампанії.<br>- Перевірка субпідрядників і дилерських компаній.<br>- Перевірка безпеки логістичної мережі збуту та реалізації продукції.<br>- Контроль за безпекою зовнішнього середовища.<br>- Спостереження за діями конкурентів та ринку, споживачів і реакціями на появу інновації.<br>- Підготовка звіту про вжиті заходи та результати реалізації, програм |

**ЛІТЕРАТУРА:** [4, с. 180-185, 248-278], [5, с. 559-659]

## ТЕМА 6. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМСТВА

- 6.1. Інноваційне підприємство як суб'єкт господарювання.
- 6.2. Основні типи інновацій, форми та види інноваційних процесів
- 6.3. Загрози економічній безпеці інноваційного підприємства.
- 6.4. Управління системою економічної безпеки інноваційного підприємства.
- 6.5. Стратегії безпеки та державне регулювання діяльності підприємств у забезпеченні економічної безпеки.

### 6.1. Інноваційне підприємство як суб'єкт господарювання

**Інноваційне підприємство** - підприємство (об'єднання) будь-якої форми власності, в якому більше 70% об'єму продукції у вартісному виразі за звітний період складає інноваційний продукт

**Інноваційний продукт** - результат реалізації інноваційного проєкту і є науково-дослідною і(або) дослідно-конструкторською розробкою нової технології (зокрема інформаційної) або продукцією з виготовленням експериментального зразка або дослідної партії і відповідає таким вимогам:

- він є реалізацією об'єктів інтелектуальної власності, на які виробник продукту має державні охоронні документи або одержані від власника цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або він є реалізацією (впровадженням) відкриттів; при цьому об'єкт інтелектуальної власності, що використовується, повинен бути визначальним для даного продукту
- розробка продукту підвищує вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень

- в Україні цей продукт виготовлено (буде виготовлено) вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він конкурентоспроможний і має істотно вищі техніко-економічні показники.

#### ***Види інноваційних підприємств:***

**1. Інноваційні центри.** Найчастіше представляють собою спеціалізовані малі фірми, роль яких полягає, перш за все, в наданні того чи іншого сприяння фірмам, безпосередньо які розробляють і виробляють інноваційну продукцію. Типові види діяльності інноваційних центрів: науково-технічна, консультативно-експертна та лізингова. Різновидом інноваційних центрів є центри трансферу технологій, головна роль яких полягає в активізації інноваційної діяльності шляхом реалізації механізму трансферу технологій - процесу передачі технологій зі сфери розробки в сферу практичного використання. Можуть бути самостійними організаціями, а також складовими науково-технологічних парків, технополісів.

**2. Технопарк (науково-технологічний парк).** Комплекс дослідницьких інститутів, лабораторій і підприємств, створюваний на визначених територіях з метою координації діяльності і співпраці таких основних ланок, як наука, вища школа, державний сектор виробництва, приватні підприємства, місцеві і регіональні органи управління.

**3. Бізнес-інкубатор.** Комплекс, що надає інноваційні послуги щодо реалізації інноваційних проєктів. Інкубаційний період фірми триває від 2 до 5 років, після чого інноватор може вести справи самостійно. Головне призначення бізнес-інкубатора - підтримка малого інноваційного підприємства

**4. Венчурні компанії.** Підприємства, діяльність яких направлена на наукові дослідження, впровадження новинок і фінансування інноваційних проєктів. Діяльність венчурних компаній пов'язана з достатньо високим ступенем ризику. Перевага таких підприємств, з одного боку, вузька спеціалізація, концентрація матеріально-технічних і фінансових ресурсів на вибраному напрямі досліджень, з іншою – можливість швидкої переорієнтації на інші напрями діяльності.

**5. Технополіс.** науково-промисловий комплекс, створений для виробництва нової прогресивної продукції або розробки нових наукоємних технологій на основі тісних взаємовідносин виробничих підприємств з вищими навчальними закладами, науково-технічними центрами, місцевими і центральними органами влади. Функція технополісу – максимальне використання унікального науково-виробничого і трудового потенціалу великого міста, його вигідного економіко-географічного положення шляхом формування життєво важливої для інноваційної діяльності інфраструктури

Таблиця 6.1.1.

Порівняльна характеристика інноваційних фірм  
за класифікаціями Л. Раменського і Х. Фрізенвінкеля  
відповідно до залучення цих фірм на стадії дифузії інновацій

| <i>Типи конкурентної поведінки на ринку</i>               | <i>Тип компанії</i>                                                    | <i>Особливості діяльності фірми на ринку за залученням їх до інноваційного процесу</i>                                                                                                                                                                                                                              |
|-----------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 1. Експлеренти (притаманна піонерська стратегія на ринку) | “швидкі ластівки економіки” або “метелики” (наприклад, <i>Apple</i> ). | Їх особливістю є створення принципово нового ринку, отримання вигод з одноосібної присутності на ньому на початковому етапі та, як правило, зміна стратегії і перехід в іншу групу після реалізації проєкту.<br><i>Джерело сил:</i> великий науковий потенціал, значний прибуток, у разі вдалої реалізації проєкту. |

|                                                                                                                                                                                   |                                                            |                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 2. Патієнти<br>(притаманна нішова стратегія на ринку інновацій)                                                                                                                   | “хитрі лиси економіки”<br>(наприклад, <i>Cry reseach</i> ) | Мають максимальну частку маленького ринкового сегменту.<br><i>Джерело сил:</i> висококваліфікований персонал, якісне обладнання, гарний досвід дрібно середнього виробництва, незвичайність продукції.                                                                                                                                                                                                                                                                                                             |
| 3. Віоленти<br>(притаманна силова стратегія на ринку інновацій)<br><i>Джерело сил:</i> масовість виробництва та переваги, які дають масштабні наукові дослідження і мережа збуту. | “горді леви”<br>(наприклад, <i>Soni</i> )                  | Прискорене зростання зі спеціалізацією у перспективному і великому сегменті ринку, а прибутку достатньо для прискореного росту.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                    |
|                                                                                                                                                                                   | “могутні слони”<br>(наприклад, <i>Simmens</i> )            | Середнє, але стабільне зростання, широка диверсифікація у межах великого ринку. Прибуток достатній для забезпечення стійкості на ринку.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                            |
|                                                                                                                                                                                   | “неповоротні бегемоти”<br>(наприклад, <i>Filips</i> )      | Характерним є уповільнене зростання та надмірна, невпорядкована диверсифікація на багатьох ринках. Прибуток такі підприємства отримують незначний.                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                 |
| 4. Комутианти<br>(притаманна пристосувальна, з'єднуюча стратегія на ринку)                                                                                                        | “сірі миші економіки”<br>(наприклад, <i>McDonald's</i> )   | Їх специфіка – це підвищена гнучкість, локальна діяльність, постійна націленість на отримання прибутку та готовність вдатися заради неї до будь-яких засобів.<br><i>Джерело сил:</i> невеликий розмір фірми, який дозволяє їй маневрувати, змінюючи види діяльності.                                                                                                                                                                                                                                               |
| 5. Леталенти                                                                                                                                                                      | “лебеді”                                                   | Характеризуються реструктуризацією фірми, закінчення існування її в попередньому вигляді на ринку. Фірми розпадаються у зв'язку з неможливістю їх ефективного функціонування або відбувається диверсифікація з повною зміною профілю діяльності та повною або частковою зміною попередніх технологічних процесів, зміною персоналу. Запорукою успіху в управлінні підприємством є вміння зосередитись на вирішенні проблем, що притаманні певній стадії його життєвого циклу так, щоб воно могло розвиватись далі. |

## 6.2. Основні типи інновацій, форми та види інноваційних процесів

**Інновація** - новостворені(вживані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, істотно поліпшуючі структуру і якість виробництва і (або) соціальної сфери (Закон України «Про інноваційну діяльність»);

- кінцевий результат упровадження новинки з метою зміни об'єкту управління і отримання економічного, соціального, науково-технічного або іншого виду ефекту.

### **Основні типи інновацій:**

- *товарна* - впровадження нового продукту;
- *технологічна* - впровадження нового методу виробництва;
- *ринкова* - створення нового ринку товарів, способів просування продукції;
- *управлінська* - реорганізація структури управління;

- *соціальна* - упровадження заходів для поліпшення життя населення;
- *екологічна* - впровадження заходів для охорони навколишнього середовища.

**Інноваційні процеси** - сукупність безперервно виникаючих в часі і просторі прогресивних, якісно нових змін на підприємствах, що охоплюють весь комплекс відносин виробництва і споживання і охоплюють період від виникнення ідеї до її комерційної реалізації

*Елементи інноваційних процесів:*

- новинки – результат інноваційних процесів
- нововведення – впровадження новинки в практику

*Джерела формування інноваційних процесів:*

- сучасні потреби виробництва і людини
- досягнення вітчизняних і зарубіжних наукових досліджень

**Форми інноваційного процесу:**

1. *Простий внутрішньо організаційний (натуральний)* - процес створення і використання новинки в межах одного підприємства;
2. *Простий міжорганізаційний (товарний)* - відділення функцій створення і виробництва новинки від функції її споживання. Це означає, що новинка стає предметом купівлі-продажу
3. *Розширений* - поява нових виробників новинок, порушення монополії першого виробника, що на основі конкуренції сприяє вдосконаленню характеристик інноваційного продукту

**Класифікація інноваційних процесів:**

1. За значенням у господарській практиці:

- *Інтегральні (глобальні)* - важливі для світової практики господарювання
- *Базові* - є наслідком досліджень у фундаментальних науках
- *Покращуючі* - впливають на покращення виробничих процесів на певному підприємстві чи галузі

2. За характером виникнення:

- *Реактивні* - це реакція на зміни, запроваджені конкурентами
- *Поточні* - результат поточних дослідницьких робіт
- *Стратегічні* - спрямовують на вирішення стратегічних завдань

3. За спрямованістю результатів використання інновацій:

- *Наукові* - використовуються в науці (закони, поняття, методики)
- *Продуктові* – нові товари
- *Ринкові* – нові види ринків
- *Технологічні* - зміни у технологіях виробництва, управління, обробки інформації та ін.

4. Залежно від сфери застосування:

- *Технічні* - техніко-технологічні зміни при виробництві товарів, виконанні робіт, наданні послуг
- *Економічні* - нові методи господарського управління на основі реалізації функцій прогнозування, планування, фінансування, ціноутворення
- *Організаційні* - нові способи управління, організації виробництва і праці
- *Інформаційні* - нова організація потоків інформації, її обробки, зберігання, доступу до інформації
- *Юридичні* - зміни у законах, нормативно-правових актах

- *Соціальні* - форми активізації людського чинника: системи стимулювання, охорони здоров'я людей і навколишнього середовища

### **6.3. Загрози економічній безпеці інноваційного підприємства**

Інноваційне підприємство як окремий суб'єкт господарювання працює, в першу чергу, в межах своєї виробничо-господарської системи, основою якої є внутрішнє середовище підприємства, його структурна та внутрішньо-функціональна єдність.

Внутрішні чинники економічної безпеки підприємства найперше пов'язані з виробничо-господарською діяльністю підприємства та сумлінним виконанням своїх обов'язків персоналом усіх рівнів. Найбільш важливим для внутрішньої економічної безпеки є якість менеджменту та управління, прийняття, ухвалення та виконання рішень, злагоджена робота персоналу всіх рівнів, якість продукції та дотримання технологічного процесу виробництва, робота.

Основними джерелами загроз внутрішнього середовища є:

- власник;
- вищий склад адміністрації, топ-менеджери;
- команда проектування;
- менеджери середньої ланки;
- штат наукових, науково-технічних працівників;
- працівники підприємства;
- працівники служби безпеки.

Інноваційне підприємство в процесі інноваційної виробничо-комерційної діяльності працює в активному оточуючому середовищі та перебуває під дією значної кількості чинників зовнішнього оточуючого середовища, що прямо чи опосередковано здійснюють негативний чи позитивний вплив на його діяльність.

Загрози зовнішнього середовища інноваційного підприємства за рівнями прояву та розповсюдження поділяються на глобально-світові, національні, регіональні, ринково-галузеві та локальні. Загрози економічній безпеці підприємства є дестабілізуючими чинниками впливу, що найчастіше пов'язані з дією проявів недобросовісної конкуренції, порушенням законів і норм, корупційної та кримінальної складової зовнішнього середовища.

Основним джерелами загроз зовнішнього середовища можуть бути:

- інвестори;
- проектні організації;
- постачальники сировини та матеріалів;
- підрядні організації, субпідрядники, дилери;
- конкуренти;
- підприємства, що здійснюють промислове шпигунство на замовлення;
- кримінальні структури;
- корумповані представники органів влади контролюючих і ревізійних органів, засобів масової інформації.

Зовнішнє середовище, що діє на підприємство під час розроблення та впровадження інноваційних проектів і програм, можна розподілити на рівні за факторами впливу та дії системи економічної безпеки підприємства відповідно до можливості протидії, зменшення негативних факторів впливу на проект, виконання проекту, результат реалізації проекту та загалом на діяльність підприємства.

Крім цього, використовується поняття «рівні загроз економічній безпеці підприємства», яке характеризує рівень контрольованості загроз і небезпек зовнішнього середовища та об'єктивну можливість підприємства певним чином впливати на рівень цих загроз і небезпек.

Існують три рівні загроз зовнішнього середовища.

*Перший* – це рівень, на якому підприємство може здійснювати аналіз небезпек і джерел їх походження, має засоби та можливість для зменшення їхнього негативного впливу або й

повної нейтралізації, чи запобігання їхнім проявам. Ефективність протидії загрозам першого рівня цілком залежить від стратегії та тактичної роботи системи економічної безпеки підприємства, своєчасного реагування на можливі зміни зовнішнього середовища. До першого рівня загроз економічній безпеці, що є контрольованим, входять: постачальники, інвестори, проектні організації, дилери, субпідрядники.

*Другий* - рівень, на якому підприємство має можливість здійснювати контроль над станом своїх відносин із цими контрагентами і таким чином корегувати та вчасно мінімізувати проблеми, виявляти джерела виникнення загроз і небезпек, конфліктні ситуації, працюючи у відповідному правовому полі. На цьому рівні своєчасне виконання встановлених податкових, соціальних та інших норм, визначених законодавством для регуляції підприємницької діяльності, зменшує або цілком нейтралізує можливі потенційні загрози. До другого рівня, що визначений як відносно контрольований, входять конкуренти, споживачі, державні соціальні фонди та органи податкового контролю.

*Третій* - загрозам і небезпекам третього рівня підприємство не може протидіяти. Для нейтралізації їхньої шкідливої дії необхідно звертатися до державних правоохоронних і контролюючих органів, що повинні відповідно до чинного законодавства регулювати зовнішні відносини підприємства та стояти на захисті інтересів трудових колективів і підприємств у дотриманні їхніх законних прав. До третього неконтрольованого рівня загроз і небезпек зовнішнього середовища підприємства належить вплив на підприємство та його діяльність державних виконавчих органів, громадських організацій, засобів масової інформації, кримінальних структур і природно-кліматичних факторів.

Основним завданням системи економічної безпеки підприємства при забезпеченні безпеки зовнішнього оточуючого середовища є організація діяльності системи безпеки таким чином, щоб не тільки забезпечити захист від потенційних та існуючих загроз, а й розробити систему взаємозв'язку та взаємодії, обміну інформацією, ресурсами, матеріалами, товарами та іншими матеріальним чи нематеріальними носіями, щоб така співпраця була безпечною та взаємовигідною. **Також забезпечити відповідний рівень взаємозв'язку, за якого підприємство могло б своєчасно отримувати необхідну інформаційно-сировинну вхідну складову, а зовнішнє оточення – продуктивну вихідну складову, що сприяла б задоволенню попиту населення в якісній, функціональній продукції, вирішенню соціальних проблем, внеску до державного бюджету та соціальних фондів, забезпеченню зайнятості населення та росту добробуту міста чи регіону.**

Серед науковців, які досліджують роботу підприємств у загальному економічному середовищі, останнім часом активно досліджується поняття «турбулентність» та «біфуркація».

Турбулентність у бізнесі визначається як непередбачувані та швидкі зміни внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства, які впливають на його функціонування. Характерними ознаками турбулентності є агресивність, хаотичність і непередбачуваність. Посилення турбулентності зовнішнього чи внутрішнього середовища супроводжується ризиками, хаосом і невизначеністю. Ансоффом досліджено та визначено три ступені інтенсивності впливу зовнішніх факторів на характер змін у внутрішньому середовищі підприємства: значний вплив зовнішніх факторів погіршує (або поліпшує) діяльність підприємства, у тому числі зі створенням загрози для функціонування; поміркований вплив зовнішніх факторів не загрожує функціонуванню, але змінює показники діяльності підприємства; незначний вплив зовнішніх факторів не призводить до суттєвих змін результатів діяльності.

Принцип, визначений І. Ансоффом, означає: підвищення динамізму змін середовища повинно активізувати стратегічну поведінку підприємств. Від ступеня інтенсивності змін зовнішнього середовища залежить характер змін у внутрішньому середовищі підприємства. При побудові моделі можливої турбулентності та стратегічної парадигми можливого успіху І. Ансоффом доведено закономірність дії трьох основних складових: рівня турбулентності зовнішнього оточення підприємства, ступеня агресивності поведінки підприємства до зовнішнього середовища та реактивності керівництва підприємства (тобто його здатності швидко реагувати на зовнішні зміни). Ця парадигма визначає, що діяльність підприємства

активізується, коли агресивність і реактивність підприємства відповідають турбулентності його зовнішнього середовища.

Поняття «біфуркація» останнім часом є одним із сучасних наукових напрямів у дослідженнях питання стійкості систем. Термін «біфуркація» характеризує поведінку складних систем у складних станах та умовах. Біфуркація відбувається тоді, коли системи втрачають стійкість до оточуючого середовища, видалені зі звичного середовища та стану рівноваги, у якому вони могли б перебувати. А оскільки в природі, як і в економічних системах, стан рівноваги та збалансованого розвитку є явищем рідкісним і швидкоплинним, настає порушення балансу між внутрішніми силами, що формують структуру, та зовнішніми силами, що формують оточуючу систему. Коли таке відбувається, виникають неочікувані та нелінійні «хаотичні» процеси, наслідком яких є зміна структури системи, що вимагає від системи розвиватися в часі за все більш складною траєкторією, що призводить до еволюції системи або до її знищення. У не рівноважній термодинаміці еволюція складних систем завжди має необоротний характер унаслідок того, що доступні системі альтернативи зводяться до зростаючої складності та розпаду, тому поняття «біфуркація» асоціюється з поняттям «хаос».

За теорією динамічних систем, біфуркацією є перехід системи на новий динамічний режим. Саме в точці цього переходу відбувається біфуркація. Біфуркації прийнято вважати м'якими, якщо перехід здійснюється повільно та безперервно; катастрофічними, якщо перехід відбувається швидко; вибуховими, якщо перехід відбувається під дією неочікуваних змін дискретних факторів, що примушують систему перейти з одного стану в інший.

Розглядаючи підприємство як систему, науковці активно вивчають сутність біфуркації як явища розвитку діючої економічної виробничо-господарської системи підприємства, що відбувається під дією змін дискретних складових зовнішнього середовища та призводить або до еволюції та росту підприємства, або до його знищення. При цьому етапи розвитку, росту та зрілості підприємства супроводжуються точками біфуркації, які, з точки зору економічної безпеки підприємства, є закономірним, прогнозованим та очікуваним процесом появи небезпек і загроз на різних етапах розвитку підприємства.

Водночас, оскільки ми говоримо про інноваційні підприємства, то це підприємства, динаміка розвитку яких значно перевищує динаміку росту підприємств, що не займаються інноваційною діяльністю. Закономірним є той факт, що кожний етап реалізації та виведення на ринок результату продукту проекту є етапом, у якому система підприємства переходить на якісно новий рівень – тобто еволюціонує. Ця еволюція відбувається не тільки внаслідок позитивного вектора ефективної реалізації проекту, а й зміни дискретних величин зовнішнього середовища, що є посиленням фактором біфуркації, яка діє на інноваційне підприємство на кожному етапі інноваційного проекту.

Розуміння сучасної наукової теорії, наукової думки, що перебувають у процесі розвитку та подальших досліджень, є важливим тому, що знання точок, віх біфуркації дає можливість очікувати та прогнозувати в часі виникнення точок посиленої дії небезпек і загроз внутрішнього та зовнішнього середовища на роботу підприємства, а також провести стратегічне й тактичне планування заходів із мінімізації загроз і небезпек (посиленої дії дискретних складових зовнішнього та внутрішнього середовища) і розробити, підготувати та здійснити заходи з попередження небезпек і загроз та забезпечення безпеки інноваційних підприємств.

#### **6.4. Управління системою економічної безпеки інноваційного підприємства**

Управління системою економічної безпеки інноваційних підприємств – це комплексна діяльність, спрямована на планування, організацію, мотивацію, координацію та контроль роботи структурних підрозділів, персоналу підприємства з метою забезпечення належного рівня економічної безпеки у взаємодії із зовнішнім середовищем і використанням потенціалу та ресурсів внутрішнього середовища підприємства.

Завданням, що стоїть перед управлінням підприємством, є поєднання діяльності структурних підрозділів у єдиному процесі координації роботи із зовнішнім оточенням. Метою є поєднання діяльності елементів системи, структурних підрозділів підприємства в

єдиному процесі, а також координація роботи підприємства з елементами зовнішнього оточення для досягнення цілей підприємства. «Управління системою економічної безпеки підприємств» і «управління системою економічної безпеки інноваційних підприємств» є невід’ємно пов’язаними поняттями, оскільки мають спільну сутність ознак, функцій, методів, заходів і засобів управління та деякі відмінності, пов’язані зі специфікою діяльності підприємств, зокрема їхньою інноваційною активністю та посиленою дією негативних впливів небезпек і ризиків

Здійснення процесу управління підприємством як суб’єктом господарювання передбачає розбудову системи управління, що може бути реалізована в послідовному виконанні таких етапів:

- розроблення моделі управління, що ставить своїм завданням поєднання інтересів власників підприємства та його персоналу для досягнення цілей підприємства;
- створення ефективної організаційної структури управління, що враховує особливості типу виробництва, специфіку його діяльності та будується з метою забезпечення координації дій між окремими підрозділами та ефективної взаємодії із зовнішнім середовищем;
- створення механізму управління, що є набором засобів і методів управління. Механізм управління передбачає визначення цілей, контроль за виконанням завдань, запровадження стандартів виконання роботи й оцінки результативності, побудову системи мотивації персоналу.

Функції управління визначають напрями та зміст дій з управління системою економічної безпеки підприємств:

- керівництво системою економічної безпеки;
- планування діяльності із забезпечення економічної безпеки;
- організаційне забезпечення системи економічної безпеки;
- інформаційне забезпечення системи економічної безпеки;
- аналітичне забезпечення системи економічної безпеки;
- координація діяльності суб’єктів в системі економічної безпеки;
- регулювання стану системи економічної безпеки;
- контроль за діяльністю системи економічної безпеки.

Методи управління розкривають засоби, що застосовуються в управлінській діяльності із забезпечення управління системою економічної безпеки та визначають, як саме здійснюється управлінська діяльність.

Основні групи методів, що застосовуються в управлінні системою економічної безпеки інноваційних підприємств, є такими:

- економічні методи, пов’язані з матеріальним стимулюванням, а саме, управлінський облік, планування, аналіз витрат, калькулювання складових економічної безпеки;
- організаційно-розпорядчі, адміністративні;
- соціально-психологічні – формування соціально-психологічного клімату в колективі, формування загального відношення до інновацій та інноваційної діяльності підприємства.

Методи механізму управління системою економічної безпеки інноваційних підприємств мають значні відмінності від методів, що найчастіше застосовують в механізмі управління підприємств, які не ведуть активної інноваційної діяльності. Для механізму управління економічною безпекою інноваційних підприємств характерним є широке застосування соціально-психологічних методів. Інноваційні підприємства потребують створення певної ідеології новацій, внутрішньої політики, спрямованої на усвідомлення кожним працівником співучасті в процесі безперервного руху вперед, інноваційного розвитку. Активно застосовуються технічні, спеціальні методи: аудіо- та відеоконтроль, встановлення ключів доступу до програмного забезпечення та інформаційних баз підприємства, його активів, матеріальних ресурсів, інформації тощо.

## 6.5. Стратегії безпеки та державне регулювання діяльності підприємств у забезпеченні економічної безпеки

*Під стратегією безпеки* розуміється сукупність найбільш значущих рішень, направлених на забезпечення програмного рівня безпеки функціонування підприємства. Стратегії безпеки за своїм змістом бувають різними.

На практиці, можна виділити три типи стратегій безпеки підприємства:

1) *Стратегія безпеки, пов'язана з необхідністю раптово реагувати на реально виниклі загрози виробничої діяльності, майну, персоналу і т.д.* Тобто в даному випадку діє принцип «загроза - віддзеркалення». Створені (часто поспішно) для вирішення цього завдання підрозділи, служби, виділені сили і засоби можуть послабити або запобігти дії загроз; однак підприємству можуть бути завдані і значні збитки.

2) *Стратегія безпеки, орієнтована на прогнозування, завчасне виявлення небезпек і загроз, цілеспрямоване дослідження економічної і криміногенної ситуацій як усередині підприємства, так і в навколишньому середовищі.* Виділені для вирішення цього завдання фахівці, створені підрозділи і служби безпеки дають можливість усвідомлено і цілеспрямовано проводити роботу із створення сприятливих умов для підприємницької діяльності.

3) *Стратегія безпеки, спрямована на відшкодування (відновлення, компенсацію) нанесеного збитку.* Дана стратегія може вважатися прийнятною лише тоді, коли збиток значний, або тоді, коли немає можливості здійснити стратегії першого або другого типу.

*Держава* здійснює найбільш помітний і значний вплив на формування економічної безпеки підприємства.

Використовуючи *прямі і непрямі важелі втручання*, вона *створює і регулює економічні умови діяльності підприємств*, що призначені для захисту економічних інтересів держави і її національної економіки. Загальновизнано, що регулювання економіки державою в більшій або меншій мірі має місце у всіх країнах з ринковою економікою. Державне втручання обумовлене необхідністю досягнення балансу економічних інтересів у країні, що, як відомо, робить суспільство стійким і разом з тим таким, що розвивається. Необхідність державного регулювання діяльності підприємств обумовлена в тому числі і недосконалістю взаємодії підприємств. Регулюванню піддаються і конкуренція (якщо вона руйнівна), і монополія (якщо вона неефективна).

*Метою державного регулювання є досягнення ефективного механізму взаємодії підприємств* - такі відносини повинні сприяти росту виробництва, установленню прийнятної ціни на товар, підвищенню якості товару і відповідної продуктової диференціації, стабільності ринку.

Державне регулювання діяльності підприємств носить характер *прямого і непрямого впливу*.

*Непряме регулювання управління діяльністю підприємств* формує систему мотивації, створює стимулюючі умови для діяльності суб'єктів ринкових відносин і виступає в таких формах, як *податкова система, цінова і фінансово-кредитна політика, державне замовлення*. Державне регулювання діяльності підприємств незалежно від форми власності на засоби виробництва здійснюється за допомогою правових, економічних і соціальних заходів.

До *прямого державного регулювання* відносяться *розробка державою нормативних актів, положень, заходів, що здійснюють безпосередній вплив на діяльність суб'єктів ринкових відносин*. У рамках прямого державного регулювання основним інструментом регулювання економічних умов діяльності підприємств є прийняття законів і документів законодавчого характеру.

*Державне регулювання діяльності підприємств здійснюється за такими напрямками:*

- проведення антимонопольної політики;
- регулювання ринку;
- формування системи оподаткування;
- регулювання інноваційних процесів;

- забезпечення правової основи діяльності підприємства;
- проведення інвестиційної політики;
- формування і розвиток інфраструктури підприємництва;
- фінансова підтримка у формі державних гарантій забезпечення іноземних кредитів.

Інноваційні процеси, що вибудовуються під впливом національних особливостей економічного й соціально-політичного розвитку, мають і свої характеристики. Саме з цих причин не існує ідеальної та єдино правильної стратегії побудови інноваційної економіки постіндустріального суспільства.

Таблиця 6.5.1.

Існуючі у світі стратегії інноваційного розвитку

| <i>Критерій класифікації</i>     | <i>Вид інноваційної стратегії</i>                                                                          | <i>Зміст та загальна характеристика стратегії інноваційного розвитку</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                       | <i>Країни, де реалізується стратегія</i>                          |
|----------------------------------|------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------|
| За типом інноваційного процесу   | Стратегія наздоганяючого розвитку                                                                          | Переважають інновації, що спрямовані на вдосконалення наявних та запозичених із-зовні технологій (пасивна стратегія)                                                                                                                                                                                                                                           | Чеська Республіка                                                 |
|                                  | Стратегія випереджаючого розвитку                                                                          | Орієнтація на власні нові технології, піонерні інновації з метою досягнення світової першості (активна стратегія)                                                                                                                                                                                                                                              | Королівство Нідерланди                                            |
| За пріоритетами розвитку         | Стратегія стійкого інноваційного розвитку                                                                  | Забезпечення збалансованого розвитку всіх галузей та регіонів національної економіки                                                                                                                                                                                                                                                                           | Герцогство Люксембург, Фінляндська Республіка                     |
|                                  | Стратегія локальної переваги                                                                               | Зосередження зусиль на окремих напрямках інноваційної діяльності                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Королівство Данії, Гонконг, Сінгапур                              |
| За каталізатором розвитку        | Державна підтримка інноваційних форм                                                                       | Державна підтримка національних інноваційних інститутів і виходу національної наукоємної продукції на світовий ринок                                                                                                                                                                                                                                           | Австралія, Китай Австрійська Республіка, Швейцарія                |
|                                  | Дифузія інновацій                                                                                          | Формування ланцюга “наука – техніка – виробництво” з ініціативи суб’єктів мікрорівня (фірми, навчально-наукові інститути) та мезорівня економіки (спілки підприємств, банкірів)                                                                                                                                                                                | Австрійська Республіка, Польща                                    |
| За походженням інноваційних ідей | Саморозвиток чи стратегія “нарощування” піонерного інноваційного розвитку (інноваційно-проривна стратегія) | Розбудова і використання національного науково-технічного потенціалу на основі власних зусиль, розроблення та впровадження базових інновацій на основі власних фундаментальних досліджень, з можливим залученням закордонних вчених. Тобто, інновації створюються всередині країни, що дає змогу постійно нарощувати на світових ринках конкурентоспроможність | США, країни Західної Європи – Німеччина, Франція, Велика Британія |

| <i>Критерій класифікації</i> | <i>Вид інноваційної стратегії</i>                                                                                        | <i>Зміст та загальна характеристика стратегії інноваційного розвитку</i>                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                              | <i>Країни, де реалізується стратегія</i>                         |
|------------------------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|------------------------------------------------------------------|
|                              | Товарне клонування, стратегія “перенесення”, форсового (імітаційного) інноваційного розвитку, стратегія “переслідування” | Використання наявного закордонного науково-технічного потенціалу, опанування виробництва наукоємної продукції, що випускається в постіндустріальних країнах і перебуває у фазі зрілості життєвого циклу інноваційного товару. Новації як результати науково-технічної діяльності імпортуються шляхом придбання патентів на винаходи, ліцензій, промислових зразків для комерціалізації піонерних інновацій                                            | Японія                                                           |
|                              | Стратегія “запозичення”, або ліцензійне копіювання, або стратегія лідерських технологій                                  | Використання власного деградуючого науково-технічного потенціалу, дешевої робочої сили з метою освоєння виробництва продукції, яка створювалася раніше в розвинутих країнах. Відбувається це шляхом придбання технологій, які є інноваційними для країни-рецепієнта через ліцензійний механізм. Тобто, об’єктом імпорту є нововведення, втілені у готові продукти, технології, способи організації виробництва і бізнесу або в інструменти маркетингу | Країни Південно-Східної Азії, Китай, Південна Корея, Канада, ПАР |
| За масштабом охоплення       | Міжнародне інноваційно-технологічне співробітництво                                                                      | Інтеграція та науково-виробнича кооперація на глобальному рівні                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                       | США, Естонія, РФ, Туніс                                          |
|                              | Міжгалузеві науково-технічні комплекси, кластери                                                                         | Взаємодія відносно локальних інноваційних зон у національних масштабах                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                                | Норвегія, Швеція                                                 |
|                              | Локальне інноваційне середовище                                                                                          | Концентрація на певній території наукового, освітнього, виробничого та фінансового потенціалу (технополіси, технопарки)                                                                                                                                                                                                                                                                                                                               | Королівство Бельгія, Італія, Індія, Туреччина                    |

Відповідно структурна трансформація світової економічної системи та існуючий динамізм глобалізаційних процесів впливають і на розвиток економіки України інноваційного типу. Ті зміни, що відбуваються в глобалізованому світі вимагають від уряду України стратегічних коректив, спрямованих на активізацію інноваційного потенціалу, структурної і комплексної модернізації економіки з метою забезпечення її конкурентоспроможності на світовій арені.

**ЛІТЕРАТУРА:** [3, с. 127-136], [4, с. 18-31, 132-142, 215-225, 226-247 [5, с. 660-697]

## РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

### Основна (базова)

- 1 Марченко О.С. Економічна безпека підприємства: навч. посіб. Харків: Право, 2022. 246 с. URL: [https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product\\_id=4710&download\\_id=1555&srsrtid=AfmBOoqL513zdf--lwd14Wj692OuzspmU0jyQVr3SqEHallvgh095Fvr](https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=4710&download_id=1555&srsrtid=AfmBOoqL513zdf--lwd14Wj692OuzspmU0jyQVr3SqEHallvgh095Fvr)
- 2 Карачина, Н. П., Вітюк А.В. Економічна безпека : електронний навч. посіб. комбінованого (локального та мережного) використання. Вінниця : ВНТУ, 2023. 112 с. URL: [https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2023/Karachina\\_2023\\_112.pdf](https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2023/Karachina_2023_112.pdf)
- 3 Герасименко Ю. С. Економічна безпека діяльності підприємства: навч.-метод. посіб. Біла Церква : БІНПО ДЗВО «УМО» НАПН України, 2024. 212 с. URL: [https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743733/1/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%AE.%D0%A1.\\_%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA\\_%D0%95%D0%91%D0%94%D0%9F\\_2024.pdf](https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743733/1/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%AE.%D0%A1._%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4.%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%95%D0%91%D0%94%D0%9F_2024.pdf)
- 4 Інноваційний розвиток підприємства; підручник / за заг. ред. д-р. екон. наук, проф. Микитюка П. П. Тернопіль : ЗУНУ, 2023. 320 с. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49869/1/%D0%86%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0.pdf>
- 5 Економіка та бізнес-інновації: підручник / за ред. д.е.н., проф. Л. Г. Мельника, д.е.н., проф. О. І. Карінцевої. Суми : Університетська книга, 2023. 702 с. URL: [https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/91523/1/Business\\_Innovation\\_2023.pdf](https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/91523/1/Business_Innovation_2023.pdf)

### Додаткова

- 6 Іванова Н.С. Економічна безпека: навч. посіб. Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. 139 с.
- 7 Економічна безпека підприємництва в Україні: монографія /Г.В.Ситник, Г.В.Блакитна, Н.М.Гуляєва та ін. Київ: Київ. нац. торг.-екон.ун-т, 2020. 284 с.
- 8 Краус Н.М. Інноваційна економіка в глобалізованому світі: монографія. Київ: Аграр Медіа Груп, 2019. 492 с.
- 9 Шиян Н.І. Інноваційний розвиток підприємства:навч. посіб. Харк.нац.аграр.ун-т ім.. В.В. Докучаєва. Харків, 2019. 245 с.
- 10 Андрушків Б.М. Малюта Л.Я.. Економічна та майнова безпека бізнесу: навч. посіб. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2016. 180 с.
- 11 Безпека підприємництва: монографія / Л.В. Рибальченко, Е.В. Рижков, С.М. Тютченко та ін.. Дніпро: Видавець Біла К.О., 2020.180 с.
- 12 Ватченко О. Б., Ватченко Б. С., Черевко О. Л. Інноваційний розвиток підприємства : навч. посіб. Дніпро : Акцент ПП, 2017. 404 с.
- 13 Економічна безпека підприємства / за заг. ред. А.М. Дідика. Львів: Ліга-Прес, 2018. 300 с.
- 14 Заблоцький Б.Ф. Економіка й організація інноваційної діяльності: навч. посіб.: 2-ге вид. Львів: «Новий Світ – 2000», 2020. 427 с.
- 15 Інноваційний розвиток підприємства : навч. посіб./ Пугач А.М., Демчук Н.І., Довгаль О.В., Крючко Л.С., Тягло Н.В. ФОП Швець В.М., 2018. 348с.
- 16 Кузенко Т.Б., Сабліна Н.В. Фінансова безпека підприємства: навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2020. 123 с.
- 17 Мельник С. Управління фінансовою безпекою підприємств: монографія. НУ «Львівська політехніка», ТЗОВ «Видавнича група «Бухгалтери України», 2019. 624 с.

- 18 Небава М.І. Міронова Ю.В. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2017. 73 с.
- 19 Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>
- 20 Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.99 № 290. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99>
- 21 Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
- 22 Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>